

INTEGRAAL BEHEER NOORDZEE

IDON NIEUWSBRIEF DECEMBER 2015, NUMMER 21

In dit nummer

- 01 Navigeren in een beweeglijke stroom
- 04 'Doorvaart toestaan, maar onder voorwaarden'
- 06 'Maritieme strategie geeft boost aan samenwerking overheid en maritieme cluster'
- 08 Op weg naar volledig duurzame energie
- 09 Subsidieregeling windkavels Borssele bijna open
- 10 Kader Ecologie en cumulatie verschenen
- 11 Windparken voor de Hollandse kust
- 12 'KRM-implementatie: grote stappen gezet, maar ook ongeduld'
- 14 Twee dagen thuis in de grote kennisfamilie
- 18 Ook kijken met de blik van een visserman
- 20 Kennismaking met twee nieuwe IDON-leden
- 22 Nederlanders welkom voor informeel burenberead Noordzeelanden
- 23 Wereld aan ideeën voor 'Bouwen met Noordzeenatuur'
- 25 Gezamenlijke onderzoeksprogrammering in belang van de Noordzee
- 27 'Hoe maken we van een windpark méér dan een molenplantage?'

Ontwikkeling van nieuw Noordzeebeleid

Navigeren in een beweeglijke stroom

Het beleid voor beheer, gebruik en ruimtelijke ontwikkeling van de Noordzee komt tegenwoordig anders tot stand dan voorheen. Het voorbereidende proces voor de Noordzee 2050 gebiedsagenda die het kabinet in 2014 heeft vastgesteld, is daarvan een voorbeeld. De uitwerking van de hoofdthema's van de gebiedsagenda is nog wel een intensieve zoektocht, nationaal, maar ook in internationaal verband. Hoe kunnen betrokken partijen op onorthodoxe wijze nieuwe mogelijkheden exploreren en realiseren en kunnen wij als rijksoverheid tegelijkertijd goed onze rol als eindverantwoordelijke hebben? 'Dat spanningsveld maakt dat we met het Noordzeebeleid bijzonder interessante tijden doormaken', zegt Lodewijk Abspoel, beleidsmedewerker bij IenM. Voor de IDON-Nieuwsbrief schetst hij in grote lijnen wát het nieuwe beleid maken zo boeiend maakt.

Lodewijk Abspoel in gesprek met stakeholders

Het beleid voor het beheer en gebruik van de Noordzee is de afgelopen halve eeuw sterk gericht geweest op het accommoderen van de gebruiksfuncties scheepvaart, visserij, delfstofwinning en de diverse taken van defensie. Tegelijkertijd zijn – vooral in internati-

onaal verband – wettelijke instrumenten en wise use-beheerpraktijken ontwikkeld om negatieve effecten van het gebruik op het mariene milieu en het ecosysteem te voorkomen, beperken of herstellen. Voor het indelen van de ruimte op zee was de rol van de over-

heid voornamelijk reactief. Economische sectoren namen initiatieven en claimden daarvoor de nodige ruimte. De overheid reageerde en stuurde het gebruik via vergunningverlening onder voorwaarden. Wet- en regelgeving zoals de Mijnbouwwet, de natuurwet-

Het gaat op zee niet om wind alléén. Visualisatie van een getijdenstroompark voor de Engelse kust

geving of internationale verdragen vormden daarvoor de kaders.

Omslag

In de afgelopen vijf jaar is die gang van zaken behoorlijk veranderd. De toenemende drukte op de Noordzee en het vooruitzicht van een forse ruimteclaim voor windparken maakten het noodzakelijk dat het rijk het ruimtegebruik voortaan vooraf stuurt, in intensief overleg met de verschillende stakeholders. Het eerste tastbare resultaat van die omslag was de Beleidsnota Noordzee met een structuurvisiekaart. Deze werd al snel gevolgd door het advies van de Raad voor de Leefomgeving om het beleid voor de Noordzee meer te beschouwen vanuit de kansen die de zee zelf biedt. Uiteraard binnen de grenzen van wat ecologisch verantwoord is en in samenhang met de indertijd net vastgestelde Kaderrichtlijn Mariene Strategie voor het bereiken van de goede milieutoestand van de zee.

Alles bij elkaar een sterke prikkel tot een brede oriëntatie op de gewenste toekomst van de Noordzee én tot een veel directere betrokkenheid van Noordzeegebruikers en andere stakeholders bij het ontwikkelen van beleid.

Blauwe Groeiagenda

De (her)oriëntatie op de zee als bron van mogelijkheden én als gebied met grote intrinsieke waarde speelde niet alleen in Nederland. In Europees verband werd de duurzame Blauwe Groeiagenda opgesteld, met een nadruk op opkomende sectoren zoals energie uit de zee, kweek van vis, schelp- en schaaldieren en zeewier, maritiem en kusttoerisme, blauwe biotechnologie en de verdere exploratie van de diepzee. De informele ministersconferentie op Cyprus in 2012 voegde

de Noordzee te laten opstellen. Het kabinet heeft dit richtinggevend document inmiddels vastgesteld. De onderwerpen van de Blauwe Groeiagenda hebben daarin vanuit een Nederlandse invalshoek hun plek gekregen.

Vijf centrale thema's

De vijf centrale thema's van de Noordzee 2050 gebiedsagenda: bouwen met de Noordzeenatuur, energietransitie op zee, meervoudig/multifunctioneel ruimtegebruik, verbinding van land en zee, en bereikbaarheid/scheepvaart, moeten op langere termijn deel worden van één consistent beleid. Lodewijk Abspoel noemt de concrete stappen in de richting van het toekomstbeeld in 2050 nog voorzichtige bewegingen in een zoekproces. 'In de aanloop naar de gebiedsagenda zijn op alle thema's heel wat spannende ideeën naar boven gekomen. De vraag is nu op welke kansen en perspectieven we moeten inzetten, hoe we dat kunnen doen en wie daarvoor welke stappen neemt. Elk thema heeft zijn eigen speelveld, dynamiek en stadium van ontwikkeling. Zelfs binnen de thema's zijn er verschillende opties en kansen. Sommige versterken elkaar, andere sluiten elkaar uit. Het gaat er natuurlijk ook om dat we het toekomstbeeld verbinden met wat nu concreet gebeurt. De betekenis van de zee voor de energietransitie bijvoorbeeld is genesteld in de brede voorbereiding van het energierapport dat EZ dit jaar afrondt (pag. 8). Dat rapport schetst de omslag naar een koolstofarme energievoorziening in 2050 en het geeft duidelijk aan dat het op zee niet om wind alléén gaat. Maar andere mogelijke technieken voor energie uit zee zitten niet in hetzelfde ontwikkelstadium. Daar is het nog zoeken naar de goede concepten, technieken, haalbaarheid en vooral naar mogelijkheden van combinaties met andere gebruiksfuncties binnen dezelfde ruimte. Dus terwijl voor wind op zee de implementatie in volle gang is en megacontracten worden voorbereid (pag. 27), verkennen overheid en maatschappelijke partners in meer beleidsmatige sfeer óók wat er nog meer kan. Die parallelle sporen zie je bij alle thema's van de gebiedsagenda. De weg naar 2050 loopt immers niet via een rechte lijn of één oplossing die meteen helemaal af is. Je kunt hem zien als een variabele stroom waarin vele partijen samen permanent creatief moeten zijn en open moeten staan voor innovatieve mogelijkheden.'

Participatie in twee richtingen

De uitwerking van de gebiedsagenda is een doorlopend proces. Abspoel noemt het soms een oefening in beleid maken. 'We zijn intensief aan het oefenen met nieuwe manieren om samen met maatschappelijke sectoren en belangengroepen beleid te ontwikkelen. "Samen" omdat we het als overheid niet alleen kunnen. Dat betekent dat we telkens voor de vraag

staan hoe we het moeten aanpakken. Elk aspect, iedere gebruikersgroep en elke actieve persoon heeft zijn eigen belangen in een specifieke context. Die verhalen willen we blijven horen en begrijpen. Daarvoor moeten we van buiten naar binnen werken en dat vraagt om een grotere vrijheidsgraad dan we gewend zijn bij de totstandkoming van een beleidsnota. Minister Schultz van Haegen geeft ons die ruimte.

We maken er gebruik van door uit onze "afstandelijke" rol te stappen en stakeholders op te zoeken in hun wereld. Zo is een medewerkster van Rijkswaterstaat Zee en Delta, die werkt aan bodembeschermingsmaatregelen voor de Centrale Oestergronden en het Friese Front, een week als opstapper meegegaan met vissermannen op een Urker kotter (pag. 18). En samen met de Rijksdienst voor cultureel erfgoed, wrakduikers en amateur archeologen van duikteam De Zeester hebben we kaarten gemaakt van wrakken op de Noordzeebodem.' Twee voorbeelden in een reeks van activiteiten in de geest van de Gebiedsagenda. Die agenda nodigt sterk uit tot co-creatie. Samen het toekomstbeeld van een schone, gezonde en productieve zee realiseren, heeft vele gezichten. Ontmoetingen en werkbijeenkomsten van meerdere partijen zijn een goede katalysator om tot gezamenlijke verdieping te komen. De 'Visafslagbijeenkomsten' over het thema Bouwen met de Noordzeenatuur onder leiding van EZ bewijzen dat. Maar elementen van de toekomst zijn soms ook tastbaar, in proefbassins en op zee. Zo brengen de Stichting Noordzeeboerderij die zeewierteeit ontwikkelt en de alliantie van BlueTec met Tocardo en Schottel die in het Marsdiep getijdenturbines beproeft, in de praktijk hun ideeën verder tot ontwikkeling.

Meervoudig gebruik van de ruimte op zee

Voor het meervoudig ruimtegebruik, en vooral voor het medegebruik van de ruimte binnen de windmolenparken, is het nog zoeken naar een goede balans tussen enerzijds het zoveel en zo goed mogelijk benutten van de ruimte en anderzijds de beperkingen, zoals de veiligheid op zee en de belangen van de hoofdgebruiker. Het ministerie van EZ heeft daarover recent een workshop georganiseerd waar beleidsmakers voor visserij, natuur én energie samen met ondernemers, ontwikkelaars, betrokkenen van kennisinstellingen en maatschappelijke organisaties inventariseerden welke vormen van medegebruik van de ruimte in windparken perspectief bieden (pag. 27). Tegelijkertijd hebben IenM, Rijkswaterstaat en de Kustwacht met belanghebbenden (praktijk)onderzoek verricht naar de veiligheidsaspecten, search and rescue en de handhaving van het varen binnen en door windmolenparken (pag. 4).

Abspoel: 'Meervoudig gebruik van de ruimte op zee is eenvoudiger gezegd dan gerealiseerd, er komt heel wat bij kijken. Met alle partijen zijn daarom intensieve gesprekken nodig. Gesprekken die veel verder gaan dan alleen een consult. Je zou kunnen zeggen dat niet alleen de gebruikers en belanghebbenden participeren in de beleidsontwikkeling, maar dat wij als overheid ook participeren in de wijze waarop zij zich houden op een toekomst op zee.'

Internationale dimensies

Noordzeebeleid heeft per definitie internationale dimensies en meerdere functies zijn van mondiaal niveau. Hoe sluit een andere manier van beleid voorbereiden aan op de gevestigde kaders en instituties in het internationaal overleg? Abspoel: 'Het klopt dat nationaal en internationaal elkaar voortdurend raken. Dat geldt zeker als je de thema's van de gebiedsagenda bekijkt vanuit de implementatie van Europese richtlijn Maritime Spatial Planning en de verkenning naar een betere Ocean Governance, twee speerpunten in de duurzame Blauwe Groeiagenda van de Europese Commissie. Juncker en Timmermans hebben de commissaris van Milieu en Maritieme zaken en Visserij Karmanu Vella gevraagd om eens goed te kijken naar de perspectieven die de circulaire economie biedt voor het gebruik van de oceaan en haar zeeën en wat dat betekent voor de wijze waarop we het Ocean Governance mondiaal inrichten. De consultatie daarover is gesloten, maar de gesprekken lopen nog. Daarbij is ook de vraag aan de orde hoe groot onze blauwe economie nu eigenlijk is. Volgend jaar, onder het Nederlandse voorzitterschap van de EU, verwachten we een eerste beeld van de resultaten en conclusies en zullen we het gesprek begeleiden over vervolgstappen.'

Ook ontwikkelingen buiten de grenzen van de Noordzee bepalen mede de context waarin Noordzeebeleid tot stand

komt. Nederland kiest bijvoorbeeld in Europees verband voor duurzame ontwikkeling, maar dat heeft pas echt effect als dit streven mondiaal wordt opgepakt. Een ontwikkeling waarop alle ogen zijn gericht, is de nieuwe scheepvaartroute via de Noordelijke IJszee. De economische effecten daarvan voor de Noordzee- en Oostzeeregio kunnen enorm zijn. Bovendien kan de aard van het scheepvaartverkeer op de Noordzee er behoorlijk door veranderen. In economisch opzicht is de impact misschien wel net zo groot als die van het handelsverdrag met de VS. Dat blijkt uit een scenariostudie van het Centraal Planbureau en de universiteit van Bern (maart 2015). Abspoel: 'Wij agenderen dat alvast, omdat wereldwijde blauwe groei met een extra focus op het hoge noorden het thema is van de maritieme dagen volgend jaar. Gastheer Finland van de Europese maritieme dagen is net als de Europese Commissie buitengewoon geïnteresseerd in dit onderzoek. Dit is ook weer een voorbeeld, maar nu op heel grote schaal, dat het uitermate belangrijk is om uit te vinden wat we met wie kunnen doen. Daar zijn we de afgelopen jaren flink mee opgeschoten.'

Kijken bij de burens

Ook in bilaterale contacten met de burens in de Noordzeeregio speelt de vraag hoe in de toekomst (beter) is samen te werken, binnen of buiten de institutionele kaders en instituties die we nu gebruiken. Abspoel: 'We hebben als onderdeel van de consultatie over de Beleidsnota Noordzee 2016-2021 een verkenning rondjegemaakt langs collega's in de Noordzeelanden (pag. 22). Kijken in elkaars keuken is uiteindelijk ook een manier om samen te werken. Ambtelijk vooroverleg was tot nu toe vrijwel uitsluitend geïnstitutionaliseerd in werkgroepen en commissies in het OSPAR-circuit of onder koepels als

Zeeboerderij, nu nog op de Oosterschelde, straks op volle zee?

IMO. Ontwikkeling van de zee zoals we die in de gebiedsagenda voorstaan was nooit een thema. De Europese afspraak over meer grensoverschrijdende samenwerking aan maritieme ruimtelijke planning dwingt daar wél toe.' De gesprekken met de burens verliepen heel verschillend, volgens Abspoel doordat de bevoegdheden wat betreft het Noordzeebeleid overal anders zijn geregeld, bestuursculturen en prioriteiten overal verschillend zijn en het ene land veel meer ruimte te verdelen heeft dan het andere. 'In Duitsland is het altijd zoeken naar de juiste afstemming tussen Berlijn en de verschillende Länder. Het ruimtegebrek bij de Belgen is zo nijpend, dat ze niet anders kunnen dan zoveel mogelijk functies met elkaar combineren. Over een plek voor golfslaggeneratoren is daar geen discussie meer, die zijn gewoon binnen de windparken gepland.'

Informele contacten, buiten de instituties om

De buurlanden hebben met elkaar gemeen dat er weinig houvast is om, vaker dan nu gebeurt, op hoog ambtelijk en bestuurlijk niveau overleg te hebben over het geïntegreerde maritieme (ruimtelijke) beleid voor de Noordzee. Voorlopig ligt concrete samenwerking vooral op het vlak van onderscheiden sectoren. De Energie Unie en het Noordzeegrid lijken daarvoor tot nu toe de sterkste bindende krachten te zijn. Abspoel: 'Bij de maritieme planners is wel een collegiale

Alle ogen zijn gericht op de nieuwe scheepvaartroute via de Noordelijke IJszee. Foto: ANP

nieuwsgierigheid naar onze pogingen om nieuw beleid te laten voeden door samenwerking met de brede kring van huidige en mogelijk toekomstige stakeholders. We zijn dus nog hevig op zoek naar mogelijkheden om die twee sporen op internationaal niveau met elkaar te verbinden. Inmiddels bestaat er een informele werkgroep van alle Noordzeelanden waarbij we ook Ierland en IJsland standaard uitnodigen. In

we 2000 megawatt aan golf- en getijdenenergie kunnen oogsten tegen 2030, maar de discussie over hoe die manier van energieopwekking er op de Noordzee technisch uit zal zien, of hij kan worden ingepast binnen de windparken en hoeveel het mag kosten, is nog volop gaande. De Nederlandse partijen die dit mede kunnen waarmaken, wachten op een duidelijker beleidskader, dat hopelijk uit het Energierapport

‘We moeten naar elkaars verhalen luisteren’

volgt. Ze zitten als echte ondernemers natuurlijk niet stil en zoeken voor de korte termijn naar business en ontwikkelkansen in het buitenland. Het lijkt een omweg voor het Noordzeebeleid, maar als we even een stapje terugnemen en de ontwikkelingen in breder perspectief bekijken, dan valt ook dit onder het geïntegreerde maritieme beleid. Alleen dan onder de vlag van de (export)ambities van de Topsector Water.'

Nieuw beleid als resultaat van beweging

De grote vraag is volgens Abspoel dus langs welke wegen we bij het eindplaatje komen en hoe adaptief we in ons handelen durven zijn. Nationale en internationale politieke verhoudingen, maar ook de inzet van partijen in Nederland bepalen sterk het antwoord op die vraag. Daarom is het van groot belang dat aanzetten tot nieuw beleid zijn ingebed in de samenleving en dat de toekomst van de Noordzee niet abstract blijft, maar verankerd is in wat er voor mensen en maatschappij toe doet.

'We moeten naar elkaars verhalen luisteren en de verbanden zien, zonder al direct iets toe te rekenen aan een beleidsveld of meteen uit te tekenen waar de geldstromen vandaan moeten komen. Door ideeën samen te visualiseren en elkaar op te zoeken wanneer zich nieuwe mogelijkheden of obstakels aandienen, krijgen ze een groter bereik en werken ze door.'

'Zo ontdekken we weer dat de Noordzee bij ons land hoort en zien nieuwe mogelijkheden in de verbandingen tussen zee en land. Een nieuwe haven in Holwerd is óók gunstig voor Ameland. Zilte teelten kunnen in zee, maar ook in kustzones en zelfs binnendijks. In transportroutes op land én zee blijven nieuwe knooppunten mogelijk. Door inhoud te verkennen, ontstaat beweging. De burgemeesters van Urk en Scheveningen hebben formeel niets met elkaar van doen, langs institutionele wegen spreken ze elkaar nooit, maar zet je ze aan één tafel dan hebben ze toch heel wat uit te wisselen. Zo schep je kansen op beweging. We weten niet waar dat op zal uitlopen, maar dat doet er in dit stadium niet toe. Het grootste goed is dat iedereen de zee weer ziet als een gebied dat er bij hoort, ons grootste natuurgebied en tegelijkertijd een bron van deels nog ongekende mogelijkheden.'

Voor meer informatie:

Lodewijk Abspoel
(IenM, DG Ruimte en Water)
lodewijk.abspoel@mininew.nl

¹ <http://www.cpb.nl/publicatie/smetend-poolijs-de-economische-effecten-van-de-opening-van-de-noordelijke-zeeroute>

Advies over varen in windparken:

‘Doorvaart toestaan, maar onder voorwaarden’

Als het kabinet half december het Nationaal Waterplan 2016-2023 vaststelt, ligt er impliciet ook een formeel besluit over de vaart van schepen door windparken op het Nederlands deel van de Noordzee. Voorafgaand aan dit besluit heeft DG Ruimte en Water van het ministerie van IenM advies ingewonnen. De hoofdboodschap van het advies is: ‘Doorvaart toestaan voor schepen kleiner dan 24 meter, maar wel onder voorwaarden van zichtbaarheid en bereikbaarheid.’

De in het IDON samenwerkende departementen spreken in de Ontwerp Beleidsnota Noordzee II (deel van het Nationaal Water Plan II) de intentie uit het geldende verbod op doorvaart van Nederlandse windparken gedeeltelijk op te heffen. Maar voor een definitief besluit is meer inzicht nodig van de mogelijkheden van handhaving en van het uitvoeren van Search and Rescue-taken (SAR).

Handhaving en Veiligheid

Lisette Groot Kormelink, beleidsmedewerker bij DGRW, zette daartoe een adviesvraag uit bij Rijkswaterstaat Zee en Delta. ‘Als we regelen wie wel en niet door een windpark mag varen, moeten we om te kunnen handhaven zicht hebben op wat er werkelijk gebeurt. Voor grotere schepen zullen de windparken gesloten blijven. De grens tussen groot en klein is voorlopig gelegd bij een scheepslengte van 24 meter. Die maat valt ongeveer samen met het onderscheid tussen kotters voor de kustvisserij en de zeevisserij. Vanuit de visserijsector is hierover nog veel discussie. Hoe die ook uitpakt,

Lastig onderwerp

De wens van diverse sectoren om met schepen door windmolenparken te mogen varen, is een lastig onderwerp voor beleidsmakers. De windenergiesector heeft moeite met andere gebruikers van de ruimte binnen zijn windparken. Met de toename van de druk op de beschikbare ruimte is het uitgangspunt ‘meervoudig gebruik van dezelfde ruimte’ zwaarder gaan wegen. Die trend is bijvoorbeeld goed zichtbaar in de Gebiedsagenda Noordzee 2050. Ook de herziening van het Integraal Beheerplan Noordzee (IBN) 2015, enkele jaren geleden, sorteerte al duidelijk voor op meervoudig ruimtegebruik. Gebruikers die in een bepaald gebied activiteiten mogen uitvoeren, kunnen weliswaar rekenen op beleid dat conflicterend ander gebruik uit hetzelfde gebied beperkt, maar zij zijn niet de eigenaar van het gebied. Het is de beheerder van het Noordzeegebied die op basis van het beleid afweegt welke activiteiten in windparken nog meer zijn toegestaan. Besluitvorming over dat beleid is moeilijk omdat diverse potentiële vormen van gebruik nog in het ideeënstadium verkeren en harde gegevens over gedrag en effecten ontbreken. Dat geldt ook voor het varen door windparken. Elk Noordzeeland hanteert eigen regels, maar er valt weinig van te leren doordat gegevens over feitelijke doorvaart ontbreken. Besluitvorming over doorvaart zal daar rekening mee moeten houden. Een extra complicatie daarbij is dat doorvaart conflicterend kan zijn met andere vormen van medegebruik, bijvoorbeeld zeewierkwekerijen of bepaalde vormen van passieve visserij, of opwekking van energie met golfgeneratoren.

Windmolenpark Egmond aan Zee.

een regel die we stellen moet handhaafbaar zijn. En doet zich binnen een windpark een ongeluk of calamiteit voor met een schip, dan moet de overheid kunnen voldoen aan de zorgnorm dat binnen een bepaalde tijd met voldoende capaciteit hulp kan worden geboden. Omdat praktijkgegevens nog ontbreken, hebben we Rijkswaterstaat Zee en Delta gevraagd een advies op te stellen op basis van testsituaties.’

Leerzame proeven

Rob Gerits, projectleider bij RWS Zee en Delta, schetst de situaties en voorzieningen die bij de proeven een rol hebben gespeeld. ‘Twee zaken hebben we in ieder geval scherp in beeld moeten brengen: het op afstand kunnen volgen van scheepsbewegingen binnen windparken en de bereikbaarheid van schepen voor communicatie met de wal en zo nodig met hulpverleners. Voor het kunnen volgen van schepen zijn twee systemen beschikbaar: de walradarke-ten en het AIS (Automatic Identification System) dat op beroepsschepen verplicht is. Een AIS-transponder op een schip zendt van

dat schip via VHF met korte intervallen de naam, de koers en de vaart uit. Die gegevens verschijnen op andere schepen, maar ook op een beeldscherm op de wal. Een prachtig systeem, maar vissers zetten de transponder soms uit. Dat is een bewezen feit. Ze doen dat uit concurrentieoverwegingen of omdat ze om andere redenen niet willen worden gezien. Op het AIS-systeem kunnen we dus niet blind varen. We waren daarom erg benieuwd of de walradarke-ten voldoende dekking geeft in de windparken. Dat blijkt in de parken die nu voor de kust liggen te voldoen voor schepen die groter zijn dan vijftien meter. In nieuwe parken verder uit de kust zal de huidige radardekking onvoldoende zijn.’

Realistische SAR-proef

Het testteam dat in het project van Gerits moest uitzoeken of SAR-acties in windparken goed zijn uit te voeren, heeft twee testen gedaan met een melding van een noodsituatie in een windpark in vol bedrijf. Gerits: ‘Twee boten van de KNRM waren op tijd ter plekke. Een helikopter en een kustwachtvliegtuig ondersteunden het reddingswerk.

De KNRM-boten gingen het park binnen, sleepten het schip in problemen buiten het park en daar pikte de helikopter de persoon in kwestie op. Daarnaast hadden we ook het geluk dat een van de juist aangelegde windparken tijdelijk werd stilgelegd in verband met het testen van de turbines. De helikopterpiloot kon daardoor ook het park binnengaan. Met een park in vol bedrijf is dat gevaarlijker. Windmolens veroorzaken een sterke turbulentie en een piloot die zich moet concentreren op een drenkeling of een ongeval onder zich kan niet tegelijkertijd de enorme turbinebladen in de gaten houden. Bij een noodgeval in een park zou op last van de rijksoverheid een windpark omwille van de reddingoperatie met een helikopter onmiddellijk kunnen worden stilgelegd. Alles bij elkaar een nuttige exercitie die aangeeft dat SAR-taken met reddingboten eventueel met ondersteuning vanuit de lucht goed mogelijk zijn.’

Het advies

Bij het opstellen van het advies is intensief met alle betrokken belanghebbenden over-

legd zoals windparkeigenaren, watersporters en vissers.

Daarbij blijken de belangen en ook de inschattingen van risico's behoorlijk uit elkaar te liggen. Groot Kormelink en Gerits zijn ervan overtuigd dat er een advies ligt waarin een balans gevonden is tussen alle belangen inclusief het rijksbelang om tot een efficiënt gebruik van de ruimte te komen waarbij een veilig gebruik mogelijk blijft met

Op het AIS-systeem kunnen we dus niet blind varen.

handhaafbare maatregelen. Zij realiseren zich hierbij wel dat daarbij niet alle wensen van betrokken belanghebbenden vervuld kunnen worden.

Het advies van het IDON aan het kabinet, doet op hoofdlijnen de volgende aanbevelingen:

- Windparken alleen overdag en onder normale weersomstandigheden met goed zicht openstellen voor vaartuigen kleiner dan 24 meter. Aanvullende voorwaarden zijn dat vaartuigen een goed functionerende AIS-transponder in werking moeten hebben en verplicht zijn de VHF uit te luisteren op het daarvoor aangewezen kanaal.
- Geen bodemberoerende visserij toestaan met schepen kleiner dan 24 meter. (Over welke vorm van visserij wel toelaatbaar is, loopt nog onderzoek.)

Wij schatten in dat als het kabinet het advies overneemt, de voorbereidingen voor opening niet vóór 2017 zullen zijn afgerond.

Voor meer informatie:

Lisette Groot Kormelink
(I&M, DG Ruimte en Water)
Lisette.GrootKormelink@minienm.nl

Rob Gerits
(RWS, Zee en Delta)
rob.gerits@rws.nl

Jan Schreuder (DG Bereikbaarheid):

‘Maritieme strategie geeft boost aan samenwerking overheid en maritieme cluster’

Op 15 januari 2015 verscheen de Nederlandse Maritieme Strategie 2015-2025. Een document waarin voor het eerst het maritieme beleid rijksbreed in één samenhangend verband is geformuleerd vanuit een gezamenlijke verantwoordelijkheid van de betrokken departementen én van de sectoren in het maritieme cluster zelf. Negen maanden na publicatie is het een goed moment om te peilen hoe de strategie werkt.

Een enthousiaste projectleider Jan Schreuder vertelt: 'Toen we in januari deze Maritieme Strategie uitbrachten was dat een echte primeur. De overheid had nooit eerder rijksbreed beleid gemaakt dat voor het gehele maritieme cluster een ontwikkelingskoers uitzette voor zo'n tien jaar vooruit. Voor de betrokken departementen, die natuurlijk elk hun eigen taken en verantwoordelijkheden houden, is er nu een gemeenschappelijke referentie. Voor de verschillende sectoren in het maritieme cluster biedt de strategie meerdere pluspunten. Ze zet een forse stap in de richting van een gezamenlijk platform voor de contacten tussen sectoren en overheid en bevestigt de onderlinge relaties binnen het maritieme cluster. En bovendien hebben de verschillende maritieme sectoren nu een beter gezamenlijk podium binnen de bestaande structuren waarin overheid, kenniswereld en bedrijfsleven met elkaar samenwerken. Kortom, de clusterpartijen zijn er bijzonder mee ingenomen.'

Hoe zou je de kernwaarden van de Maritieme Strategie willen formuleren?

'Als een gezamenlijke gedragen koers naar het behouden en versterken van een goede economische positie voor alle clusterpartijen, binnen duidelijke randvoorwaarden voor veiligheid, duurzaamheid, milieukwaliteit en behoud van ecologische waarden. En dat met een tijdhorizon van tien jaar.'

En wie vallen onder de noemer 'gezamenlijk'?

'Dat zijn binnen DG Bereikbaarheid de afdelingen Zeevaart, Zeehavens en Binnenvaart, die door de maritieme strategie nog meer gemeenschappelijk optrekken, en verder de verschillende departementen die bij het maritieme cluster betrokken zijn plus de twaalf maritieme deelsectoren die zich in de netwerkorganisatie Nederland Maritiem Land (NML) hebben verenigd. We betrekken er bovendien graag de verladers-

'We betrekken er bovendien graag de verladersorganisaties bij die strikt genomen buiten NML vallen, maar wel belangrijk zijn voor het maritieme beleid.'

organisaties bij die strikt genomen buiten NML vallen, maar wel belangrijk zijn voor het maritieme beleid. De verladers zijn immers degenen die zorgen voor het ladingaanbod. En datzelfde geldt voor een organisatie als Nautilus die de belangen van werknemers behartigt. Maakten we vroeger beleid dat uitmondde in vooral taken en voornemens voor de overheid zelf, nu is er veel meer sprake van een vorm van co-creatie.'

Een gedeelde verantwoordelijkheid voor de invulling van het beleid?

'Ja, de sectoren in het maritieme cluster zijn nauw betrokken geweest bij het opstellen van de strategie. Maar ook hebben we per thema opgeschreven wie welke taken oppakt om er vervolg aan te geven. Het aardige van de Maritieme Strategie is namelijk dat we naar thema's hebben gezocht die in alle sectoren spelen. Die thema's zijn: *human capital, handel, innovatie, bereikbaarheid, veiligheid en milieu*

en veiligheidsdreigingen en stabiliteit. Stuk voor stuk thema's die voor elk van de sectoren gelden. Als overheid hebben we vooral een voorwaardenscheppende rol. Dat de Maritieme Strategie een gezamenlijke verantwoordelijkheid is, vind je goed terug in de rijksbrede

beleidsagenda van de strategie: bij elk van de thema's hebben overheid en maritieme cluster de taken verdeeld.'

'Het thema *human capital* bijvoorbeeld komt op het pad van de overheid omdat wij moeten zorgen voor adequate onderwijsvoorzieningen om voldoende nieuwe aanwas zeker te stellen. Maar de sector zelf heeft ook verantwoordelijkheden. Want aan zeevarenden die

In dit product van de Nederlandse jachtbouw zijn de nieuwste technieken toegepast.

De offshore sector is een van de speerpunten van het maritieme cluster.

maar kort blijven varen, heb je niet veel. De sector moet dus zorgen voor een aantrekkelijk loopbaanperspectief en goede arbeidsomstandigheden.'

'Zo zijn voor elk thema de specifieke verantwoordelijkheden benoemd. Voor het thema *handel* moeten we bijvoorbeeld werken aan een gunstig vestigingsklimaat, een *level playing field*, duidelijke regels voor staatssteun en inspecties die niet véél strenger zijn dan in het buitenland. Het thema *innovatie* vraagt van de overheid adequate regelgeving en ruimte om te kunnen experimenteren. Als we het hebben over *bereikbaarheid* gaat het om de onderlinge aansluiting van diverse netwerken en om uniformering van de vervoersdocumenten in de verschillende modaliteiten. Het thema *veiligheid en milieu* heeft met toezicht te maken, maar ook met het faciliteren van de ontwikkeling van schone en milieuvriendelijke schepen.'

Het beeld dringt zich op van een soort kompas waarop elk departement regelmatig kijkt om te zien hoe moet worden gestuurd om die ene koers te kunnen volgen.

'Zo zou je het kunnen zien en zo is het operationeel ook uitgewerkt, want onder de strategie hangen dynamische werkprogramma's die elke drie jaar worden bijgesteld aan de hand van nieuwe inzichten en van wat we in

de uitvoering ervaren. En ook in dat operationele deel van het verhaal zie je de vernieuwde relatie met het bedrijfsleven. We vragen als overheid mee te denken bij het oplossen van problemen. Ieder vanuit zijn eigen expertise en binnen zijn eigen verantwoordelijkheid. Dat vergroot de kans op succesvol beleid.'

De Maritieme Strategie is niet tot stand gekomen via het IDON. Waarom niet?

'Omdat de Maritieme Strategie niet a priori een Noordzeeaangelegenheid is, maar vooral een economisch verhaal met een bandbreedte van mondiaal tot de kanalen van ons achterland. Het IDON is via onze afvaardiging wel steeds op de hoogte geweest en in het voortraject is natuurlijk gekeken of de inhoud wel spoorde met het Noordzeebeleid. Procesmatig had het IDON echter geen rol, maar bij de verdere uitwerking van de strategie zullen we waar nodig samenwerken.'

Over mondiaal karakter gesproken, houdt de Maritieme Strategie ook rekening met geopolitieke ontwikkelingen? Bijvoorbeeld de toekomstige scheepvaartverbindingen op de Noord?

'Nee, dergelijke ontwikkelingen passen niet in de thematische opzet. De Maritieme Strategie noemt wel de noodzaak om ons goed rekenschap te geven van wereldwijde kansen en dreigingen, dus het besef dat de

wereld verandert, is aanwezig. Maar het is geen geopolitieke beleidsanalyse. Daarvoor zijn andere gremia beter toegerust. Het ministerie van Buitenlandse Zaken heeft bijvoorbeeld al aangeboden om op korte termijn een verkenning in die richting te doen.'

Samenvattend: met de Maritieme Strategie vol vertrouwen de toekomst in?

'Een volmondig "ja". De Maritieme Strategie geeft een boost aan de samenwerking tussen de overheid en het maritieme cluster. We hebben nu vastgelegd dat we een gedeelde verantwoordelijkheid hebben om onze ambitie te bereiken, uiteraard met behoud van de politieke verantwoordelijkheid van de minister. We doen voortaan méér dan elkaar op de hoogte houden. We programmeren samen en co-creëren.'

Voor meer informatie:

Jan Schreuder
(IenM, DG Bereikbaarheid)
jan.schreuder@minienn.nl

Webadres Maritieme Strategie:

<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2015/01/16/de-nederlandse-maritieme-strategie-2015-2025>

'De Maritieme Strategie noemt wel de noodzaak om ons goed rekenschap te geven van wereldwijde kansen en dreigingen, dus het besef dat de wereld verandert, is aanwezig. Maar het is geen geopolitieke beleidsanalyse.'

Op weg naar volledig duurzame energie

Eind dit jaar komt het Energierapport 2015 uit waarin het kabinet zijn visie geeft op de toekomstige energievoorziening in Nederland. Doel is een volledig duurzame energievoorziening in 2050, die bovendien betaalbaar is en betrouwbaar. ‘Een flinke uitdaging voor Nederland’, zegt Aart Dekkers, clusterleider bij het ministerie van Economische Zaken. ‘En het biedt kansen.’

Met de ondertekening van het SER-Energieakkoord in 2013, zetten ruim veertig organisaties een belangrijke stap op weg naar verduurzaming van de energievoorziening. Het akkoord bevat afspraken en maatregelen die ertoe moeten leiden dat in 2023 16 procent van alle energie duurzaam wordt opgewekt. Het eind dit jaar uit te brengen Energierapport schetst de te volgen strategie voor na die tijd. In 2030 moet Nederland voldoen aan de Europese afspraak dat de uitstoot van broeikasgassen ten opzichte van 1990 met ten minste 40 procent is verminderd. In de periode daarna volgt het kabinet de Europese afspraak: een volledig duurzame energievoorziening in 2050.

Kansrijke omwenteling
‘Het doel voor 2050 is niet alleen dat de energie schoner wordt opgewekt en zuiniger wordt gebruikt, maar ook dat de energievoorziening betrouwbaar, betaalbaar en veilig is’, zegt Aart Dekkers, clusterleider kennis en strategie bij de energiedirectie van EZ. ‘Het verduurzamen van de energie is een flinke uitdaging voor Nederland en biedt tegelijkertijd allerlei kansen voor nieuwe bedrijvigheid en extra werkgelegenheid. De energietransitie zorgt in Nederland en daarbuiten voor vraag naar schone en slimme technologie. Landen en bedrijven die hier op tijd bij zijn, profiteren daarvan. Denk bijvoorbeeld aan nieuwe heitechnieken voor offshore windparken. Verder staan we voor nieuwe vraagstukken. Wat bijvoorbeeld te doen als het windstil weer is en er weinig windenergie wordt opgewekt? En omgekeerd: hoe handelen we op momenten dat er plotseling veel duurzame energie ter beschikking staat? De fluctuaties in opgewekte energie en energieprijzen zullen toenemen. Daarom moeten we slimmer met energie omgaan, bijvoorbeeld door pieken in energie in te zetten voor warmtevoorziening of voor de productie van goederen. Met het ontwikkelen van nieuwe kennis en technieken kunnen we de internationale concurrentiepositie van Nederland versterken.’

Windenergie op zee
In het Energierapport krijgen verschillende energieopties een plek, ook windenergie op zee. Volgens Dekkers is dat logisch: ‘Nederland heeft nu eenmaal het grote voordeel dat het aan zee ligt. Daar waait het relatief hard en dat biedt kansen. Daarom heeft het kabinet drie gebieden gekozen waar de komende jaren windparken op zee kunnen worden ontwikkeld. Het Energierapport zal niet aangeven hoeveel megawatt aan windenergie er in 2050 op zee moet zijn opgesteld en zegt ook niets over de inpassing van concrete projecten op zee. Wel zal het op hoofdlijnen ingaan op de rol van de verschillende energieopties.’

Roerige tijden
Het Energierapport wordt uitgebracht in roerige tijden. Dekkers: ‘De conflicten in het Midden-Oosten en de Oekraïne en ook de afname van de gaswinning in Groningen hebben hun weerslag op de energievoorziening van Nederland net als de overgang naar meer duurzame energie in ons land.

Daarmee moeten we rekening houden bij het uitstippelen van een toekomststrategie.’

Langetermijndenken, kortetermijndoelen
In 2016 gaat het ministerie van Economische Zaken het land in, met het Energierapport in de hand. Dekkers licht toe: ‘We gaan in dialoog met burgers, bedrijven, deskundigen, overheden en maatschappelijke organisaties. Met hun kennis en

kunde willen we de thema’s en dilemma’s die in het Energierapport beschreven staan aanscherpen.’ De resultaten worden gebruikt voor het opstellen van een Beleidsagenda die in het najaar van 2016 zal uitkomen. Daarin wordt de langetermijnstrategie vertaald in acties die Nederland op kortere termijn kan nemen. Dat de Noordzee daarin een rol speelt, is evident.

Onderstaande tabel geeft een overzicht van documenten met een relatie tot het Energierapport. Deze documenten moeten in samenhang worden gezien. Een voorbeeld is het Energieadvies van de Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (september 2015), dat wordt gebruikt bij het opstellen van het Energierapport.

September 2015	<i>Energieadvies 2050 (Advies Raad voor de leefomgeving en infrastructuur)</i> ❑ Beschrijft kansrijke routes naar een volledig duurzame energievoorziening in 2050.
October 2015	<i>Nationale Energieverkenning 2015 (Energieonderzoek Centrum Nederland)</i> ❑ Schetst de stand van zaken in de Nederlandse energiehuishouding en de verwachte ontwikkeling tot 2030. Daarbij wordt uitgegaan van het overheidsbeleid en afspraken in het Energieakkoord.
November 2015	<i>Voortgangsrapportage Energieakkoord (SER Borgingscommissie)</i> ❑ Geeft een overzicht van de acties die in het kader van het Energieakkoord uitgevoerd zijn. ❑ Bevat besluiten over eventuele verkenningen naar (aanvullende) maatregelen. ❑ De Nationale Energieverkenning en de Voortgangsrapportage geven samen een volledig beeld van de voortgang richting de doelen van het Energieakkoord.
December 2015	<i>Energierapport 2015 (kabinet)</i> ❑ Vormt een integrale visie op de energievoorziening in Nederland in 2050. ❑ Levert input voor energiedialoog in 2016 (onder andere in de vorm van thema’s en dilemma’s).
Najaar 2016	<i>Evaluatie Energieakkoord (SER Borgingscommissie) EN Nationale Energieverkenning 2016 (Energieonderzoek Centrum Nederland)</i> ❑ Het verschijnen van deze twee rapporten wordt aan elkaar gekoppeld, omdat de Energieverkenning het meest actuele inzicht geeft in de voortgang richting de doelen van het Energieakkoord. ❑ Het effect van alle acties die tot 1 mei 2016 in gang gezet zijn, wordt meegenomen in de evaluatie. <i>Beleidsagenda Energierapport (kabinet)</i> ❑ Uitwerking van de visie in het Energierapport en de uitkomsten van de Energiedialoog. ❑ Koppelt langetermijnstrategie aan acties op kortere termijn.

Voor meer informatie:
Aart Dekkers
(EZ, DG Energie, Telecom en Mededinging)
a.dekkers@minez.nl

Subsidieregeling windkavels Borssele bijna open

Op 30 juni trad de Wet windenergie op zee in werking. Deze wet maakt de bouw van nieuwe windparken juridisch mogelijk. In december gaat naar verwachting de subsidieregeling open van de kavels Borssele I en II, met een gezamenlijke capaciteit van 700 megawatt.

De Wet windenergie op zee regelt een nieuw systeem voor de aanleg van windparken op zee. Samengevat komt het erop neer dat de gebieden waar winning van windenergie mogelijk is zijn aangewezen in het Nationaal Waterplan. Binnen die gebieden kunnen de ministers van Economische Zaken en Infrastructuur en Milieu ‘kavels’ uitgeven voor de bouw van windparken. Ze doen dat door een ‘kavelbesluit’ te nemen, waarin staat waar de windparken gebouwd en geëxploiteerd kunnen worden en onder welke voorwaarden. Zodra er een kavelbesluit is genomen, wordt marktpartijen gevraagd hoeveel subsidie zij nodig hebben om een windpark te realiseren. Degene die dat het goedkoopst kan, krijgt een subsidie én een vergunning en kan direct aan de slag.

Werk voor de overheid
Bert Wilbrink is beleidsmedewerker bij het ministerie van Economische Zaken en projectleider van de Wet windenergie op zee en van de (eerste) kavelbesluiten bij Borssele. Een volgens hem wezenlijk verschil met de oude situatie is, dat de overheid bij het voorbereiden van een kavelbesluit veel werk doet. Hij legt uit: ‘We doen voor het desbetreffende kavel bijvoorbeeld onderzoek naar de opbouw van de bodem, de heersende windsnelheden en de watercondities. Ook voeren we onderzoeken uit die nodig zijn voor de kavelbesluiten, zoals een milieueffectrapportage en een natuurtoets. Dat helpt marktpartijen inzicht te krijgen in de opbrengsten en bouw

en exploitatierisico’s van de kavels. Waar partijen voorheen veel tijd en geld kwijt waren met het verkrijgen van een vergunning, ligt die taak nu bij de overheid. En in tegenstelling tot vroeger vallen het verkrijgen van een vergunning én een subsidie nu samen.’

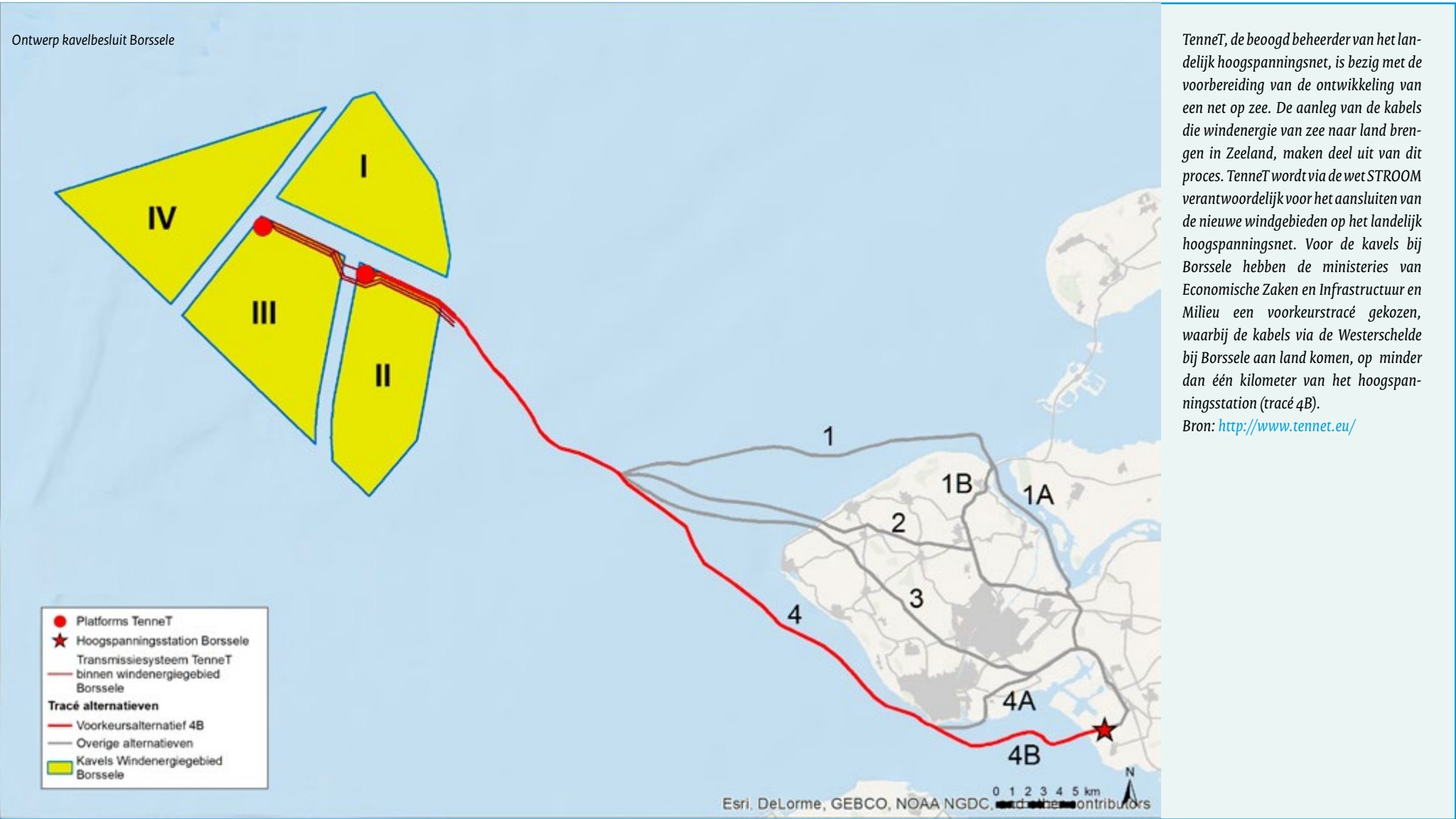
Kavelbesluiten Borssele

De eerste gebieden waarvoor kavelbesluiten worden genomen, liggen voor de kust van Walcheren, aan de zuidelijke grens van de Nederlandse Exclusieve Economische Zone (EEZ) en ongeveer 0,5 km van de Belgische EEZ. Het gebied heeft een totale oppervlakte van ongeveer 344 km² en omvat in totaal vier kavels, die samen ruimte bieden voor vier windparken met een totaal vermogen van circa 1400 megawatt: genoeg voor 1,5 miljoen huishoudens (alle huishoudens in Amsterdam en Rotterdam). Daarbij sluit TenneT, de beoogd netbeheerder op zee, telkens twee parken aan op één standaard platform van 700 megawatt. Wilbrink legt uit: ‘Je kunt dat zien als een “stopcontact” op zee. Om geïnteresseerde partijen te informeren over de stand van zaken, de subsidieregeling en al het onderzoek dat wordt gedaan, organiseren we bijeenkomsten. Daar komen veel mensen op af, van grote oliebedrijven, elektriciteitsbedrijven en bouwbedrijven tot financiële instellingen. Logisch: hoe minder onzekerheden, hoe kleiner het risico en des te scherper partijen kunnen inschrijven. De tender voor kavel I en II opent begin december. Per kavel krijgt de laagste bieder de subsidie en vergunningen om een windpark te realiseren. In de tussentijd werken we ook al aan de kavelbesluiten voor de andere twee kavels bij Borssele en kijken we verder vooruit. De vaart moet er nu eenmaal inblijven, om de doelstellingen uit het Energieakkoord te halen.’

Ruimte voor flexibiliteit
De voorwaarden die in de kavelbesluiten worden voorgescreven, zijn volgens Wilbrink geen keurslijf: ‘We geven kaders aan waarbinnen de parken moeten worden ontwikkeld. Partijen zijn flexibel om dat verder in te vullen en kunnen bijvoorbeeld zelf de grootte van de turbines en funderingstechnieken kiezen, zolang ze maar binnen de kaders blijven. Dat stimuleert innovaties en geeft bouwers de ruimte om tot op het laatst te onderhandelen met leveranciers en installateurs. Zo kunnen windparken zo goedkoop mogelijk worden gebouwd.’

Vol kracht vooruit
De nieuwe wet maakt het mogelijk om tegen zo laag mogelijke kosten windparken op zee te bouwen en de doelen uit het Energieakkoord te halen: de installatie van 3500 MW vermogen windenergie voor 2023. Volgens Wilbrink verloopt het tot nog toe voorspoedig: ‘Voor de nieuwe wet is veel draagvlak, hoewel niet iedereen blij is. De bouw van windparken kan nu eenmaal effecten hebben, waarbij belangen moeten worden afgewogen. Net na het uitkomen van het Energieakkoord zeiden veel mensen dat het afgesproken tijdschema onhaalbaar zou zijn, maar we zijn nu twee jaar verder en we liggen nog steeds op schema. De ministeries van Economische Zaken en Infrastructuur en Milieu en Rijkswaterstaat werken goed samen en ik denk dat ook andere partijen op zee goed bij de kavelbesluiten worden betrokken. Ik ben tevreden over de voortgang.’

Voor meer informatie:
Bert Wilbrink
(EZ, DG Energie, Telecom en Mededinging,
Programmadirectie Energie-uitdagingen 2020)
b.a.wilbrink@minez.nl

*TenneT, de beoogd beheerder van het landelijk hoogspanningsnet, is bezig met de voorbereiding van de ontwikkeling van een net op zee. De aanleg van de kavels die windenergie van zee naar land brengen in Zeeland, maken deel uit van dit proces. TenneT wordt via de wet STROOM verantwoordelijk voor het aansluiten van de nieuwe windgebieden op het landelijk hoogspanningsnet. Voor de kavels bij Borssele hebben de ministeries van Economische Zaken en Infrastructuur en Milieu een voorkeurs tracé gekozen, waarbij de kavels via de Westerschelde bij Borssele aan land komen, op minder dan één kilometer van het hoogspanningsstation (tracé 4B).
Bron: <http://www.tennet.eu/>*

Kader Ecologie en cumulatie verschijnen

Wat hebben windparken in de Noordzee voor effect op de ecologie? Een relevante vraag, nu er komende jaren flink wat parken worden aangelegd. Om het effect hiervan in beeld te brengen en eventuele maatregelen aan te geven, is het kader Ecologie en cumulatie ontwikkeld.

Bruinvis.

Ruige dwergvleermuis.

‘Bij cumulatieve effecten kijken we niet alleen naar de gevolgen van één activiteit op zee, maar naar de optelling en samenhang van meerdere activiteiten’, vertelt Rob Gerits, werkzaam bij Rijkswaterstaat Zee en Delta en projectleider van het kader. ‘De commissie MER vraagt ook om het beter beschrijven van die cumulatieve effecten bij beslissingen over activiteiten op zee. Logisch, want als je de effecten van iedere activiteit apart bekijkt, heeft dat misschien geen (significant) effect, terwijl meerdere activiteiten samen dat wel kunnen hebben. Dat heet cumulatie. Sinds de start van het monitoring programma wind op zee komt er meer kennis beschikbaar, maar het bepalen van cumulatieve effecten van alle activiteiten op de Noordzee is heel complex. Daarom hebben we ons in het kader vooral beperkt tot windparken op zee. In het kader beschrijven we eerst een methode om de cumulatieve effecten van de turbines te bepalen. Vervolgens passen we de methode toe op de windparken die gepland zijn in het Nederlandse deel van de Noordzee.’

Gevoelige soorten en hun leefgebied
Gerits vervolgt: ‘We hebben eerst op grond van wetenschappelijke kennis een keuze gemaakt van soorten die het meest gevoelig zijn voor windparken. Geselecteerd werden bruinvissen, vleermuizen en ruim honderd soorten vogels (zie kader). Van deze soorten hebben we in kaart gebracht in welke gebieden ze leven: de zogenaamde biogeografische regio’s. Bruinvissen hebben bijvoorbeeld de hele Noordzee als biogeografische regio. Voor vogels verschilt dat van soort tot soort. Sommige vogels die in het Noordzeegebied worden waargenomen komen uit Siberië, terwijl voor andere vogelsoorten het Noordzeegebied juist de noordelijke kant van hun verspreidingsgebied is. We hebben daarom gekeken naar de gemeenschappelijke regio van die vogelsoorten: de zuidelijke Noordzee. Vervolgens hebben we de effecten van windparken op genoemde soorten en hun biogeografische regio bepaald en beoordeeld hoe ernstig de cumulatieve gevolgen zijn. Ten slotte hebben we maatregelen beschreven die kunnen worden genomen om de effecten te verminderen.’

Gebruik van het kader
Het kader, dat afgelopen zomer werd afgerond, is te gebruiken als hulpmiddel bij het uitvoeren van milieueffectstudies voor windparken en bij de besluitvorming over windenergie op zee in het algemeen. Het is geen keurslijf: welke maatregelen daadwerkelijk worden getroffen, moet voor elk park

afzonderlijk worden bepaald. Maar als er in het ene park weinig beschermende maatregelen worden genomen, zal er in een ander park juist méér moeten worden gedaan. Voor Gerits is het werk nog niet klaar. Hij legt uit: ‘Het kader is een levend document: kennis is altijd in ontwikkeling. Op grond van nieuwe inzichten kan het nodig zijn om aannames aan te scherpen. Soms blijken minder vergaande maatregelen voldoende te zijn of moet er juist méér worden gedaan om een soort te beschermen. Windparken in andere Noordzeelanden tellen natuurlijk mee bij het vaststellen van cumulatieve effecten. Andere landen zijn daar ook mee bezig,

maar elk op hun eigen manier. Binnenkort komen we bij elkaar om ervaringen en kennis te delen. Verder kunnen ook andere activiteiten op zee (en op het land) van invloed zijn op de soorten die door ontwikkeling van windparken in de knel dreigen te raken. Daaraan is nog weinig aandacht besteed.’

Voor meer informatie:
Rob Gerits
(RWS, Zee en Delta)
rob.gerits@rws.nl

Effecten op soorten

Bruinvis
Het is de kleinste walvissoort van de Noordzee: de bruinvis. Jarenlang was de soort zeldzaam in de Nederlandse kustwateren, maar sinds de eeuwwisseling is hij er regelmatig te zien. Uit onderzoek blijkt dat de soort gevoelig is voor luide geluiden onder water. Het kader Ecologie en cumulatie laat zien dat het lawaai van het heien dat nodig is voor de aanleg van windparken significante effecten kan hebben op de bruinvis. Om deze effecten te beperken, kan het helpen om te heien in het seizoen dat de dichtheden aan bruinvissen het kleinst zijn. Dat zal echter niet voldoende zijn om de bruinvis te beschermen en staat

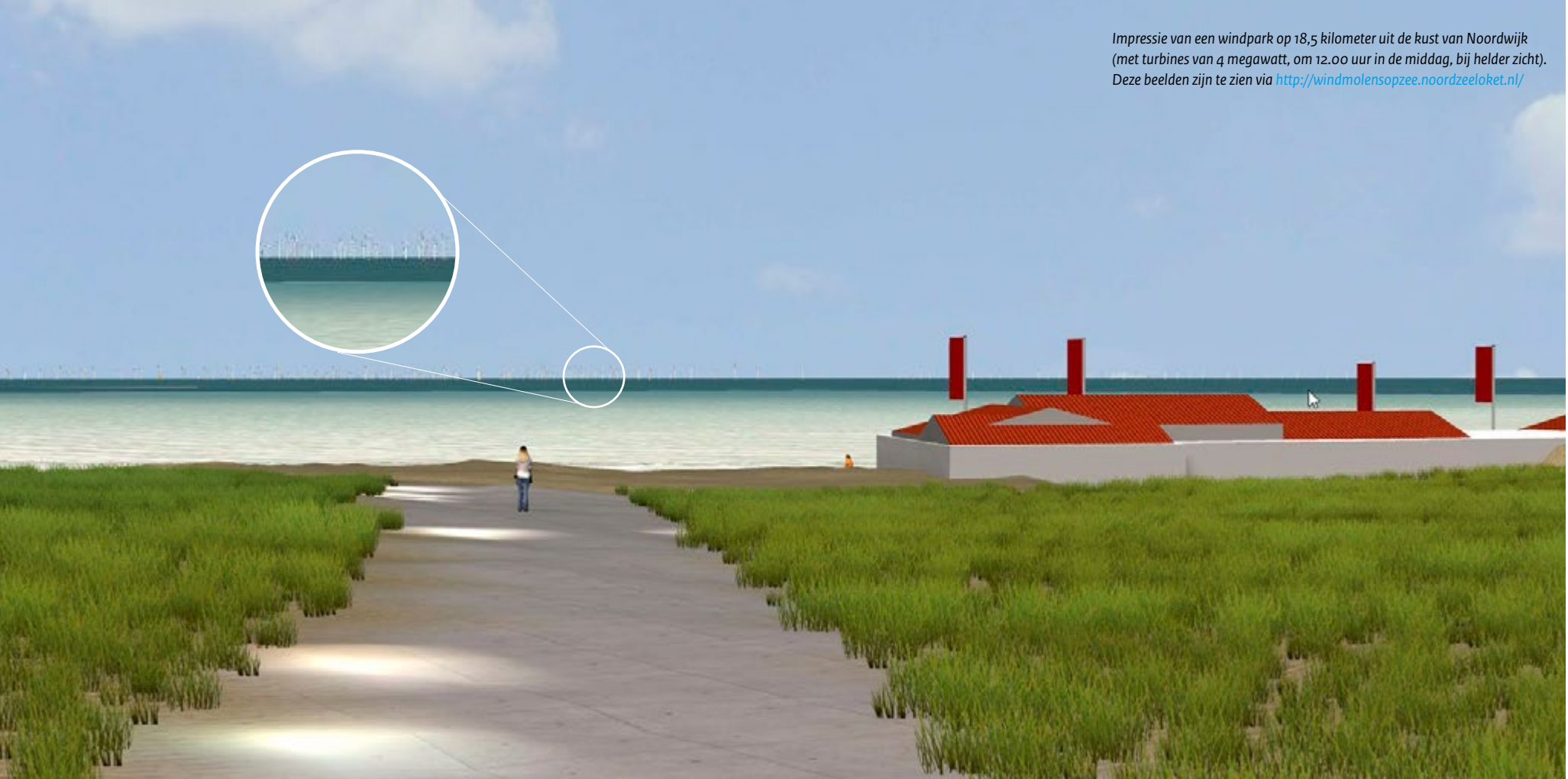
bovendien de ontwikkeling van windparken in de weg. Daarom zal de focus moeten liggen op innovatieve technische maatregelen die het geluid van het heien beperken. In Duitsland is een norm ontwikkeld voor het toelaatbare onderwatergeluid. Wij zetten in op een flexibeler systeem waarmee tevens de ontwikkeling van parken met grotere molens bevordert wordt. Die hebben minder effect op vogels (zie hieronder).

Vogels
Vogels kunnen op twee manieren last ondervinden van windparken op zee: ze kunnen tijdens hun (dagelijkse) trektocht worden geraakt door de rotoren van de turbines of hun foerageergebied kan door de aanwezigheid van een windpark ontgaan-

kelijk worden. Uit het kader Ecologie en cumulatie volgt dat de aanleg van windparken significante effecten kan hebben voor de kleine mantelmeeuw, de grote mantelmeeuw en de zilvermeeuw. Uit onderzoek blijkt dat parken met veel kleine turbines schadelijker zijn voor vogels dan parken met een kleiner aantal grote turbines. Het kader stelt daarom als maatregel voor om turbines met een hoger vermogen te plaatsen. De sterfte door rotoren kan worden verminderd door de turbines tijdens de (jaarlijkse) vogeltrek bij bepaalde weersomstandigheden stil te zetten.

Vleermuizen
Vleermuizen vliegen vooral in de nacht, als het niet te hard waait. Over het specifieke gedrag van vleermuizen boven de Noordzee

is niet veel bekend, laat staan over het effect van windparken. Toch zijn er aanwijzingen dat er drie trekkende vleermuissoorten zijn die wellicht over de zuidelijke Noordzee vliegen. De belangrijkste soort lijkt de ruige dwergvleermuis te zijn, maar ook de tweekleurige vleermuis en de rosse vleermuis komen mogelijk voor. De vleermuizen lopen niet zozeer gevaar te worden vermorzeld door de rotoren, maar kunnen sterven door plotselinge drukverschillen die de draaiende wieken veroorzaken. Dit effect kan worden beperkt door bij windarme nachten de turbines stil te zetten in de periodes waarin de vleermuizen boven zee worden waargenomen. Komende jaren zal het gedrag van vleermuizen boven zee verder worden onderzocht, onder meer met detectiekosten.

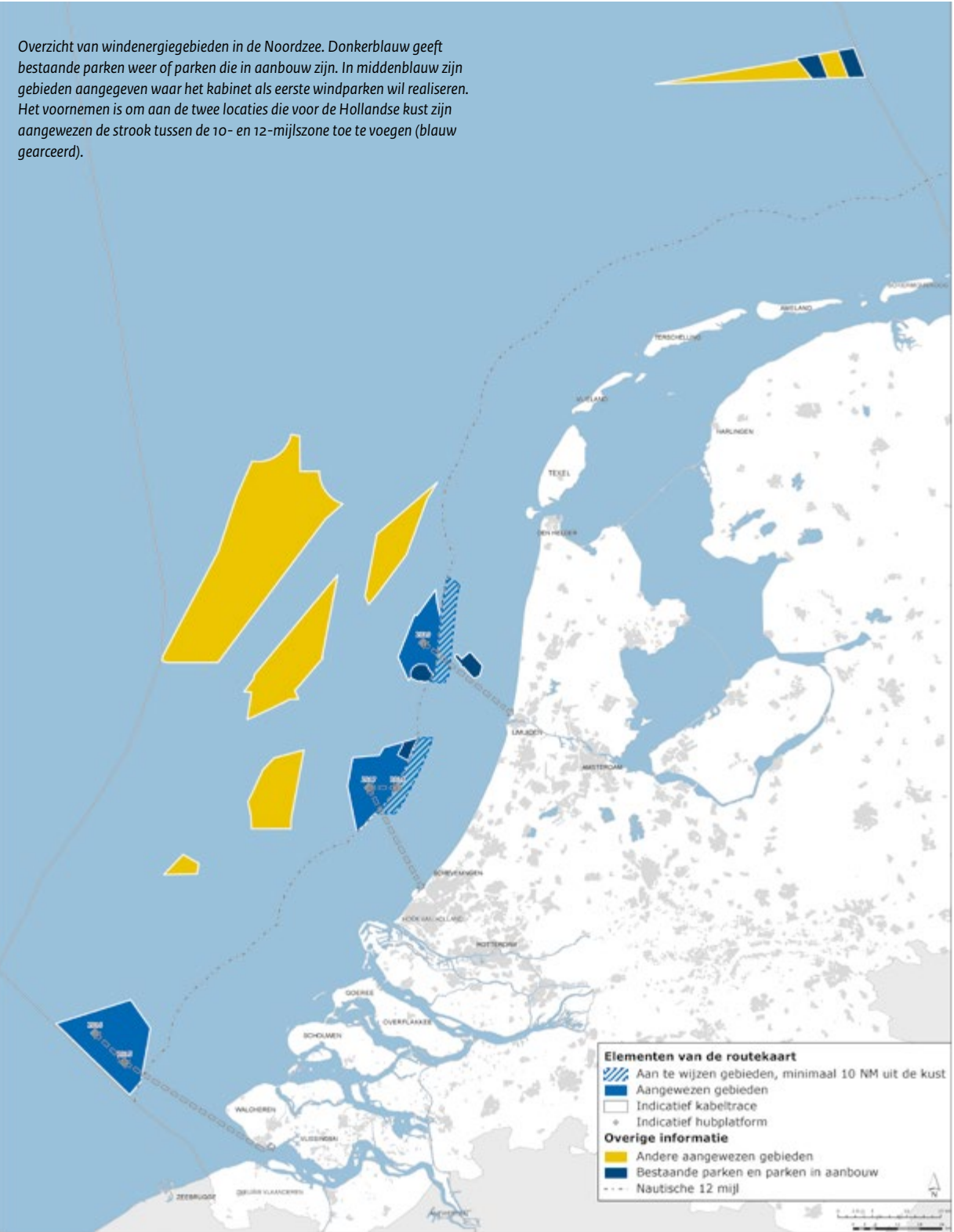
Impressie van een windpark op 18,5 kilometer uit de kust van Noordwijk (met turbines van 4 megawatt, om 12.00 uur in de middag, bij helder zicht). Deze beelden zijn te zien via <http://windmolensopzee.noordzeelobet.nl/>

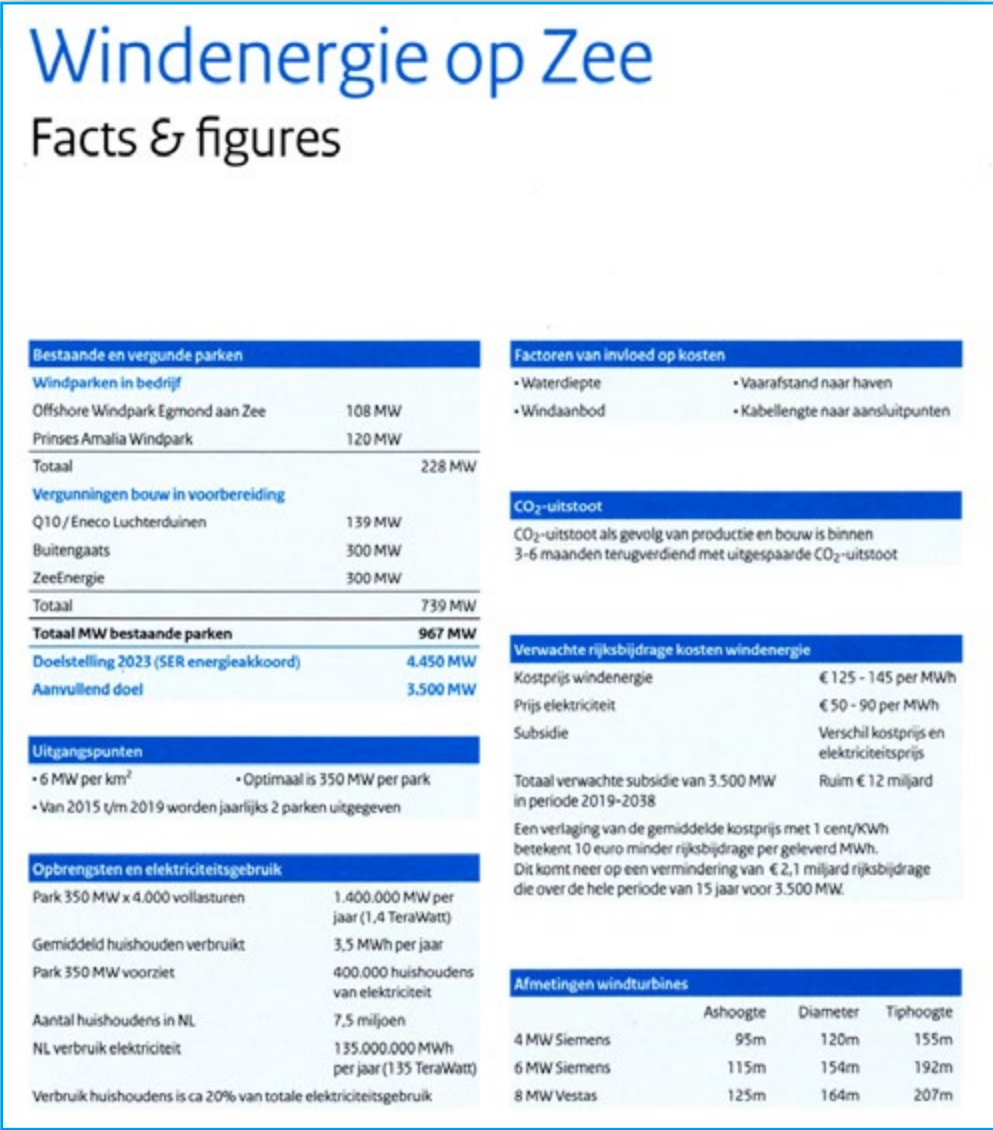
Windparken voor de Hollandse kust

De afgelopen jaren heeft het kabinet verschillende gebieden in de Noordzee aangewezen waar windparken kunnen worden gebouwd. Het plan is nu om twee gebieden voor de Hollandse kust met een extra strook uit te breiden zodat bouw en exploitatie van deze parken minder kosten met zich meebrengen. Windmolens zouden dan op 18,5 km uit de kust worden gebouwd. Eerder zijn de windenergiegebieden vanaf 22 km uit de kust aangewezen.

Vanaf 2023 moet het vermogen aan windmolens op de Noordzee bijna 4500 Megawatt zijn, genoeg om jaarlijks ongeveer 5 miljoen huishoudens van elektriciteit te voorzien. Om dat te bereiken, zijn er naast de al bestaande windparken gebieden aangewezen waar nieuwe windparken kunnen worden gebouwd (zie kaart). Al deze locaties liggen buiten de ‘12-mijlszone’: meer dan 22 kilometer uit de kust. De bedoeling is dat er grotere windparken gebouwd worden die via gestandaardiseerde platforms van 700 MW aangesloten worden op het elektriciteitsnet. In vergelijking tot kleine parken is dat goedkoper en blijft er relatief meer ruimte over voor ander gebruik van de Noordzee, zoals de scheepvaart.

Hollandse Kust
Uit kostenoverwegingen is ervoor gekozen om eerst windparken te realiseren in de aangewezen gebieden die het dichtst bij de kust liggen: bij Borssele en voor de Hollandse kust. De meest landwaarts gelegen gebieden langs de Hollandse kust zijn echter net te klein voor aansluiting op een standaardplatform en moeten worden uitgebreid. Aan de zeezijde is daarvoor geen ruimte vanwege belangrijke scheepvaartroutes en ankergebieden. Het kabinet is daarom van plan om de strook die tussen de 10 en 12 nautische mijl (18,5 – 22 kilometer) uit de kust ligt aan de gebieden toe te voegen. De aanwijzing van

deze extra zone vindt plaats via een *Rijkstructuurvisie Windenergie op Zee - Aanvulling gebied Hollandse Kust*. Projectleider Myrthe Westendorp van het ministerie van Infrastructuur en Milieu licht toe: ‘Met de uitbreiding van het windenergiegebied komt er voor de Hollandse kust ruimte voor 2100 megawatt. De huidige aangewezen gebieden bieden niet de mogelijkheid om te kunnen werken met standaardplatforms, wat een kostenreductie zou opleveren. Het aanwijzen van de extra stroken in de 10-12 mijlszone maakt het mogelijk de afspraken in het SER-Energieakkoord tegen minder kosten te realiseren. Zonder de stroken moet de opgave in verder weg gelegen gebieden worden gerealiseerd. De aanleg en het onderhoud van windparken en platforms is daar echter aanzienlijk duurder, doordat het water er dieper is en de afstand tot het vasteland groter.’

Informatieavonden

Sommige kustgemeenten zijn van mening dat het uitzicht op de turbines een negatieve invloed kan hebben op de manier waarop mensen de kust beleven. Dat zou de lokale economie kunnen schaden. Ook zijn er vragen over bijvoorbeeld de gevolgen van de parken voor ecologie en de recreatievaart. Westendorp: ‘In de milieueffectrapportage en de passende beoordeling brengen we dit soort effecten nader in beeld. Wat er wordt onderzocht en hoe dat gebeurt, is vastgelegd in de Notitie Reikwijdte en Detailniveau, die van eind april tot begin juni ter inzage heeft gelegen. Tijdens informatieavonden hebben we kustgemeenten en andere belanghebbenden over onze aanpak geïnformeerd. In totaal hebben we ruim 500 zienswijzen ontvangen, waarvan we een deel direct meenemen in de onderzoeken die komende tijd plaatsvinden.’

Visualisatie

In discussies over het voor de kust bouwen van windparken duiken voortdurend de begrippen ‘zicht’ en ‘beleving’ op. Maar hoe ziet een windpark op 18,5 kilometer uit de kust er eigenlijk uit? Omdat te verbeelden, ontwikkelde het ministerie een speciaal hulpmiddel, dat werd gebruikt op de informatieavonden. Enthousiast vertelt Westen-

dorp over de werking ervan: ‘Je kunt op een bepaalde kustgemeente klikken en dan zie je wat de aanleg van een windpark, bij verschillende typen weer en op verschillende momenten van de dag betekent voor het uitzicht. Daarbij kun je kiezen voor grote turbines (van 8 megawatt) of kleinere turbines (van 4 megawatt). Hoe groter het aantal MW, hoe hoger de molen, maar hoe minder molens nodig zijn voor het behalen van het afgesproken vermogen. De kracht van de beelden is dat iedereen hetzelfde ziet: of je nou voor of tegen bent. Dat praat een stuk eenvoudiger. De meeste bezoekers van de informatieavonden waren erg te spreken over het beeldmateriaal dat vanuit het ministerie beschikbaar is gesteld. Inmiddels zijn de visualisaties ook op het internet te zien via <http://windmolensopzee.noordzeeloket.nl/>

Vervolg

Dit najaar worden de milieueffectrapportage en de passende beoordeling afgerond. Los daarvan verschijnen de resultaten van een onderzoek naar de effecten van windparken voor de kust op de werkgelegenheid en economie van kustgemeenten. Dat onderzoek vindt plaats naar aanleiding van een motie van de Tweede Kamerleden Van Veldhoven en Mulder. Westendorp werkt nauw samen met RWS. Er is voor hen volop werk aan de winkel. Ze legt uit: ‘We werken deze informatie in de ontwerp-Rijksstructuurvisie, die in januari 2016 uitkomt. Verder werken we aan een Reactiedocument, waarin we aangeven hoe we met alle opmerkingen en suggesties uit de zienswijzen omgaan. Dit zullen we gelijktijdig met de ontwerp-Rijksstructuurvisie aanbieden. Daarna wordt het document ter inzage gelegd en volgt een traject van bestuurlijke afstemming. Ook de Tweede Kamer heeft nog gelegenheid te reageren. Daarna moet het kabinet een definitief besluit nemen, maar dat zal niet eerder zijn dan halverwege 2016.’

Voor meer informatie:

Myrthe Westendorp
(IenM, DG Ruimte en Water)
myrthe.westendorp@mininm.nl

Wim van Urk over de volgende ronde van de KRM-implementatie:

‘KRM-implementatie: gro te stappen gezet, maar ook ongeduld’

De eerste ronde van het implementatieproces van de Kaderrichtlijn Mariene Strategie (KRM) is bijna voltooid. Eind dit jaar krijgt het Programma van maatregelen zijn formele status, als het samen met de Beleidsnota Noordzee 2016-2021 en als onderdeel van het Nationaal Waterplan wordt vastgesteld. ‘De extra maatregelen die we voor de KRM moeten nemen boven op het bestaand beleid, moeten in 2016 in werking zijn’, zegt Wim van Urk die het Nederlandse implementatieproces leidt. ‘Maar intussen zijn we ook al weer druk met de volgende ronde.’

Bij de verkenningen voor de tweede ronde is goed zichtbaar welke vorderingen inmiddels zijn gemaakt. De eerste ronde was een zoekproces. Alweer een Europese richtlijn, niet iedereen zat daar op te wachten. Van die gereserveerdheid is geen sprake meer. Van Urk: ‘Het is goed om in herinnering te brengen dat de KRM in wezen geen nieuw beleid dicteert. Het is voornamelijk een systematiek die ervoor zorgt dat de EU-lidstaten zekerstellen of met het bestaande beleid de milieudoelstellingen kunnen worden gehaald en die, waar dat niet voldoende is, tot aanvullende actie aanzet.’

Zoeken naar goede aanpak

De eerste ronde van de implementatie is aanvankelijk vooral een complexe zoektocht geweest naar de goede aanpak om die KRM-systematiek op het bestaand beleid toe te passen. Van Urk: ‘Daarbij kwamen ruwweg drie aandachtspunten aan het licht: we misten indicatoren om enkele belangrijke milieuaspecten te kunnen meten en beoordelen; we zagen dat we met bestaand beleid weliswaar een heel eind in de richting van de goede milieutoestand zouden komen, maar óók dat nog extra maatregelen nodig zouden zijn; en er bleek nog enorm veel te verbeteren in de internationale afstemming en samenwerking.’

‘Nu, bij de eerste verkenningen voor de volgende ronde, kunnen we vaststellen dat hard wordt gewerkt aan de aanvullende maatregelen voor bodembescherming en tegen zwerfvuul. Ook is inmiddels in OSPAR-verband een reeks nieuwe indicatoren ontwikkeld, twaalf stuks alleen al voor het beoordelen van de biodiversiteit. Aan indicatoren voor zwerfvuul op de bodem en onderwatergeluid wordt binnen OSPAR nog gewerkt. Het enige wat reden is voor ongeduld is de traagheid waarmee de internationale afstemming van doelen en vooral de samenwerking op gebied van monitoring tot stand komen.’

Meer bodembescherming na een zorgvuldig proces

De nieuwe maatregelen die het bestaand beleid voor bodembescherming aanvullen, spitsen zich toe op gedeeltelijke sluiting van de Centrale Oostergonden en het Friese Front voor bodemberoerende visserij. Het rijk, de visserijsector en de ngo’s hebben hiervoor in een intensief werkproces verschillende varianten in kaart gebracht. Van Urk: ‘Die verschillende opties worden nu doorgerekend in een maatschappelijke kosten-batenanalyse (MKBA). Daarin gaat het niet alleen om de winst voor de natuur versus de feitelijke kosten voor de betrokken partijen, maar ook om wat het de maatschappij kost en oplevert. We vinden het belangrijk dat alle partijen betrokken zijn geweest bij het opstellen van de vragen en criteria in die MKBA. Elke partij moet in die analyse haar eigen belang kunnen terugvinden. In de komende maanden gaan we met de stakeholders de resultaten bekijken en dan moeten we een voorkeursvariant bepalen die voldoet aan de opdracht: voldoende bescherming op een hoog niveau, met zo min mogelijk last voor de visserij.’

De minister legt dit voorjaar de voorkeursvariant voor aan het parlement voordat die naar de Europese Commissie gaat. Op EU-niveau is er vervolgens een half jaar de tijd voor discussie met de buurlanden. Van Urk: ‘Het zou mooi zijn als onze voorkeursvariant door alle Nederlandse partijen wordt gedragen. Maar komen we er onderling niet uit, dan willen we in ieder

Green deals over afval van scheepvaart en visserij zijn al gesloten.

geval dat een zorgvuldig en eerlijk proces is doorlopen, dat we goed naar elkaar hebben geluisterd en dat alle bruikbare elementen die door partijen zijn aangedragen in het voorstel zijn verwerkt.’

Aanvullende maatregelen via green deals

Van een heel andere orde zijn de aanvullende maatregelen om het zwerfvuul op zee te bestrijden. Het diffuse karakter van de bronnen van zwerfvuul is niet of nauwelijks aan te pakken met geboden en verboden alleen, maar vraagt vooral om verandering van keuzes en gedrag in de keten van grondstoffen tot en met consument. Het Nederlandse programma van maatregelen (deel 3 van de implementatie van de KRM), zet sterk in op de ketenaanpak via green deals. Deze convenant-achtige afsprakenpakketten zijn gebaseerd op medeverantwoordelijkheid van alle betrokken schakels in de keten en op een faciliterende rol voor de overheid. Van Urk: ‘Dat laatste is van cruciaal belang. Je mag als overheid niet de verantwoordelijkheid en regie geheel naar je toetrek-

‘Het werken aan de zee inspireert me ook omdat ze zo grenzeloos is.’

ken, want de maatschappelijke partijen in de keten moeten zich echt eigenaar kunnen voelen van de oplossingen waar een green deal naar streeft. Het is daarom zaak dat we als faciliterende overheid vooral zaken doen met een partij die binnen de eigen keten breed wordt geaccepteerd en die ook in staat is om te enthousiasmeren en organisatorisch voldoende zekerheid te bieden. Zo zijn op het gebied van zwerfvuul al green deals gesloten voor het terugdringen van afval

Aanvullende maatregelen tegen zwerfvuul zijn nog nodig.

vanuit de scheepvaart en visserij, en voor het bereiken van schone rivieren en stranden. Een green deal sluit je voor een bepaalde tijd. Na vier of vijf jaar moet je de balans opmaken en kunnen vaststellen of de aanpak vruchten heeft afgeworpen, of dat voldoende is of dat je nog meer moet doen. Zo’n evaluatiemoment sluit dan vanzelfsprekend aan op de actualisering van het programma van maatregelen die we maken in een volgende ronde van de KRM.’

Implementatiestappen KRM

2012	Mariene Strategie deel 1: Kabinetsbesluit over initiële beoordeling, de te bereiken goede milieutoestand, daarbij behorende doelen en indicatoren en de beleidsopgave tot 2020. Tevens een verkenning op hoofdlijnen van de kennis- en monitoringopgaven.
2014	Mariene Strategie deel 2: Monitoringprogramma gereed en aan Brussel gerapporteerd.
2015	Mariene Strategie deel 3: Programma van maatregelen gereed.
2016	Naast maatregelen onder bestaand beleid ook nieuwe maatregelen in werking.
2016	Start werkzaamheden voor de vervolgcyclus van zes jaar. De cyclus start met de actualisatie van Mariene Strategie deel 1 in 2018. Dan zal ook worden beoordeeld of de milieudoelen om de goede milieutoestand te bereiken worden gehaald, of dat de goede milieutoestand is behouden.

Weerbarstige praktijk hindert samenwerking

Voor de nieuwe ronde van de KRM-implementatie die in 2018 begint met een herziene inschatting van de milieustaats van de Noordzee, verwacht Van Urk internationaal een meer gemeenschappelijke basis, maar ook een betere afstemming van ambities op dat niveau. ‘Dat is ook nodig willen we echt op Noordzeeschaal de goede milieutoestand bereiken en behouden. Dan moeten we zoveel mogelijk samen de problemen aanpakken en activiteiten en maatregelen coördineren. Een spannende opgave, want een zwaarder accent op een internationale aanpak brengt met zich mee dat ook onze stakeholders in dat internationale spel moeten kunnen opereren. We blijven anders zitten met de remmende werking van te sterk nationale agenda’s.’

Hoe belemmerend dat kan zijn, is goed te zien bij de pogingen om de monitoringpraktijk beter en slimmer internationaal op te zetten. Van Urk: ‘In elk Noordzeeland is sprake van bevrozing van of korting op de monitoringbudgetten, dus is het logisch dat je de krachten bundelt. Recent is een gemeenschappelijk internationaal project uitgevoerd in de Noordzee en de Keltische zee en dat beviel goed. Iedereen is het erover eens dat de monitoring beter, efficiënter en doelmatiger kan, dus zeg ik: kom op, laten we dat dan ook doen. Maar de praktijk is weerbarstig. In elk Noordzeeland vinden de kennisinstellingen hún methodieken maatgevend, de anderen moeten zich maar aanpassen. Zo kom je er nooit.’

Tijd nodig voor transitie

De omslag naar een meer uniforme aanpak kan ook betekenen dat tijdelijk alles dubbel moet gebeuren, om de waarde van in het verleden opgebouwde datareeksen niet verloren te laten gaan. Voor deze transitie is dus tijd nodig. Van Urk ziet daarom uit naar het effect dat kan uitgaan van de nieuwe indicatoren die in OSPAR-verband zijn en nog worden ontwikkeld. ‘Die zijn al meteen internationaal afgestemd. Dat biedt de beste kans om ook de monitoring meteen uniform te maken. Het ligt dan voor de hand dat het land dat het verst is met een goede monitoringmethodiek de lead krijgt en dat de anderen landen erin meegaan. Zo zijn we in Nederland samen met TNO al ver gevorderd met een methode om de effecten van onderwatergeluid op mariene organismen te analyseren en te modelleren. Op dit gebied zetten we de maat. Wat is er mooier dan dat je zo’n kennistoepassing internationaal kunt aanbieden en in ruil daarvoor van anderen iets accepteert wat je dan niet meer zelf hoeft te ontwikkelen?’

Voor meer informatie:

Wim van Urk
(IenM, DG Ruimte en Water)
wim.van.urb@mininm.nl

Talkshow

Noordzeedagen 2015 te Vlissingen

Twee dagen thuis in de grote kennisfamilie

De organisatie van de Noordzeedagen (dit jaar op 1 en 2 oktober in Vlissingen) voor medewerkers van kennisinstituten en de overheid is elk jaar opnieuw een avontuur. De ruim 150 wetenschappers, beheerders en beleidsmakers uit het mariene domein die dan bij elkaar komen, vormen een enorm potentieel. Wat daar in twee dagen uitkomt, hangt in hoge mate af van wat je er qua doelen en regie instopt. Anne-Marie Svoboda (RWS ZD) en Paul Boers (RWS WV) die dit jaar voor gastheer Rijkswaterstaat de dagen organiseerden, hadden twee belangrijke doelen voor ogen: 'We hebben een duidelijke focus gelegd op de relatie tussen kennis en beheer, en we wilden naast de zeer gewaardeerde inbreng van ervaren oudere wetenschappers ook de participatie van jong, aanstormend talent.'

Dat tweede doel is ruim tevoren veiliggesteld door ouderejaarsstudenten en pas afgestudeerden aan zee-gerelateerde studierichtingen bij de organisatie te betrekken. Zij namen niet alleen deel aan de discussies, maar assisteerden ook bij de opzet van inhoudelijke sessies en verzorgden een aantal bouwstenen voor dit verslag. Svoboda en Boers: 'Wij hebben in de afgelopen jaren gezien dat de kennishouders in het mariene domein geleidelijk vergrijzen. Een ontwikkeling die is versneld door reorganisaties, taakstellingen én de afnemende instroom van jonge mensen. Wie nu voor een studie-keuze staat moet echt moeite doen om een duidelijk beeld te krijgen van de boeiende en veelzijdige kanten van de mariene wetenschappen.'

Aan tafel!!!

Om direct de vaart erin te brengen opent het programma met een talkshow volgens het concept van De wereld draait door. 'Aan tafel!!!', luidt dus de uitnodiging van presentator Eelco Koolhaas aan Liz van Duin (RWS), Lodewijk Abspoel (IenM), Tammo Bult (IMARES) en Floris van Hest (Stichting De Noordzee). En dan begint in hoog tempo een aaneenschakeling van hartenkreten, wise cracks, filmfragmenten, diepste wensen en visionaire ontboezemingen over kennis en de functie daarvan voor het beheer. We noteren:

- 'We leggen zo vaak de focus op wat we nog niet weten, dat we verzuimen de verhalen te vertellen over wat we al wél weten.'
- 'Belangrijker dan steeds maar méér kennis te willen hebben, is het beheer van de kennis die we in huis hebben. Maar vaak wordt dat verwaarloosd.'
- 'We kunnen niet meer de illusie hebben dat we alles kunnen onderzoeken. We moeten daarom het vergaren van kennis beter organiseren en daarbij meer internationaal

samenwerken. Dat vraagt op de eerste plaats vertrouwen in de kwaliteiten van anderen en daarnaast een scherp beeld van je eigen kernkracht.'

- 'Pas goed op met het schrappen in thema's waarover al lange tijd kennis is opgebouwd. Een breuk in een langjarige meetreeks is ingrijpend. En gegevens die je jaren achtereen niet hebt aangesproken, kun je op een nog onbekend moment wél nodig hebben.'
- 'Joint fact finding is bruikbaar als het leidt tot informatie die door niemand wordt betwist.'
- 'Het gaat zowel bij kennis als bij beheer om de mensen, op zee én op het land. Zorg dat daartussen goede verbindingen zijn.'

De gasten aan tafel mogen ook gezamenlijk een ultieme uitdaging formuleren. Dat wordt een proef met een groot zeegebied waar helemaal niets anders gebeurt dan wat de natuur zelf onderneemt. En de ontwikkeling in dat gebied dan langjarig kunnen volgen, zou dat niet geweldig zijn?

Het thema kennis, een mer à boire

De relatie tussen kennis en het beheer van de Noordzee is een veelomvattend thema. Alleen al de biologische, chemische en fysische aspecten van het watersysteem waaieren uit in tientallen verschillende specialismes. Daarnaast is 'kennis' een containerbegrip. Fundamenteel en toegepast onderzoek vallen eronder, maar ook monitoring, databeheer, kennismanagement, rapporteren en modellen ontwikkelen. Ook de beheertaken en de gebruiksfuncties van de Noordzee brengen velerlei kennisvelden met zich mee. Een mer à boire.

De organisatoren van de Noordzeedagen 2015 in Vlissingen hebben in het programma ordening aangebracht door een duidelijke keuze te maken voor twee hoofdlijnen. Op de eerste plaats voor de wijze waarop wetenschap en onderzoek kunnen voorzien in de kennisvragen van beheerders van de

Noordzee en voorts door aandacht te schenken aan actuele ontwikkelingen aan de aanbodzijde van kennis. Denk aan de problematiek van standaardisering, de mogelijkheden van 'open data' en de steeds knellender wordende vraag naar financieringsbronnen voor wetenschappelijk onderzoek. In twee plenaire en twaalf parallelle sessies zijn de deelnemers hierover intensief met elkaar in gesprek geweest. De volgende paragrafen geven hiervan een indruk.

KRM vergroot behoefte aan kennis voor beheer

Het beheer van de Noordzee is de laatste jaren sterk beïnvloed door de Kaderrichtlijn Mariene Strategie (KRM). De ervaringen met de KRM spelen dan ook mee in meerdere sessies. Eén van de sessies handelt over de kennisleemten die aan het licht kwamen tijdens de implementatie van de KRM in Nederlands beleid. Die kennisvragen zijn in het Nederlandse KRM-programma van maatregelen opgenomen en in een kennisagenda. Eén van de vragen op de Noordzeedagen is hoe die agenda om te zetten in actie. Zo vraagt de KRM om beoordeling van de Goede Milieutoestand, die is vertaald in (gemeenschappelijke) indicatoren voor alle KRM-thema's. In OSPAR-verband zijn al enkele nieuwe indicatoren ontwikkeld en er volgen er nog meer. Deze hebben een internationaal karakter en dat nodigt uit om ook de monitoring internationaal op te pakken. Voor de bestaande indicatoren die in de verschillende Noordzeelanden met vele, uiteenlopende methodieken worden gemonitord, ligt dat veel moeilijker. Deelnemers wijzen op obstakels zoals bestaande tijdreeksen en historisch gegroeide taakverdelingen tussen instituten. Bovendien is vergaande internationale samenwerking niet voor alle indicatoren nodig of handig. En er zijn ook extra kosten gemoeid met de overstap naar één uniforme Europese aanpak.

Alles bij elkaar toch geen reden om bij de pakken neer te zitten. De deelnemers zijn vooral gericht op wat je wél kunt doen. 'Ook al duurt het lang, uiteindelijk moeten we toegroeien naar één gemeenschappelijk onderbouwd beeld van de Noordzee.'

Actualisering 'Staat van de Noordzee'

Bemoedigend is het nieuws dat Dennis van Schaardenburg van het Informatiehuis Marien brengt: 'We hebben het boek *De staat van de Noordzee* dat het NIOZ vorig jaar op basis van de meest recente data publiceerde een update gegeven met nieuwe kaarten en opnieuw de meest recente gegevens. Dat konden we doen dankzij de bijdragen van velen. Deze actualisering willen we voortaan elk jaar uitvoeren en iedereen is welkom om daarvoor zijn nieuwste data ter beschikking te stellen.'

De nieuwste uitgave *De staat van de Noordzee 2015* is te downloaden van www.noordzeedagen.nl en van www.noordzeeloket.nl

Beheer van data

Een vraagstuk apart is het beheer van de monitoringdata. Er zijn meerdere eigenaren. Hoe en waar bewaren zij de data? Hoe kun je erbij? Hoe kun je het best omgaan met de verschillen in beheer en systematiek van data? Op nationaal niveau kun je er nog afspraken over maken, maar internationaal is

Presentatie onderzoek naar alternatieven voor pluus.

dat moeilijker. De systemen op Europees niveau zijn in ontwikkeling en ook OSPAR is nog bezig om lijn te brengen in de diverse systemen die voor gezamenlijke beoordelingen van het mariene milieu worden gebruikt. De ontwikkeling naar steeds meer bronnen van 'open data' is daarom interessant. Open data en de gebruikers ervan zijn te zien als een markt van vraag en aanbod. Volgens Gerard van der Kolff van Deltares is het een niet meer te stuiten onderdeel van de digitale revolutie. Hij maakt de vergelijking met de grootste taxi-organisatie ter wereld (Uber) die geen taxi's heeft en met het grootste filmhuis (Netflix) dat geen bioscopen bezit. Zo kan het volgens hem ook gaan met vraag en aanbod van open data. 'Maar dan moeten data in de vorm van eindproducten wel goed toepasbaar zijn. Dat stelt eisen aan de inwinning van gegevens, aan de standaardisatie en aan de wijze van opslaan.'

Dat is precies waar het Informatiehuis Marien naar streeft: data ontsluiten, ordenen en voorzien van de nodige meta-informatie zoals de gebruikte protocollen voor meetmethode, locaties en tijdstippen. Taco de Bruin van het NIOZ wijst op de mogelijkheden die de gemeenschappelijk portals zoals 'SeaData' bieden. Meerdere bronnen op nationaal, Europees en mondiaal niveau komen in zo'n portal samen. Het NIOZ maakt er veel gebruik van.

Dennis van Schaardenburg wijst op de grote onbekendheid van zowel informatie die in de aanbieding is als van wat beleidsmakers en beheerders willen weten. 'Dat betekent dat we behalve in de zorg voor data ook veel moeten investeren in goed wederzijds contact.'

1 Uit de beheerpraktijk

Het Natura 2000-beheerplan voor de Vlake van de Raan

Peter Heslenfeld van Rijkswaterstaat doet tijdens een workshop een boekje open over de totstandkoming van het beheerplan voor het Natura 2000-gebied Vlake van de Raan. Rijkswaterstaat was als beheerder verantwoordelijk voor het planproces. Voor zo'n plan is kennis nodig van het gebied, de natuurwaarden en van het gebruik. 'Maar alleen met feiten en cijfers over die zaken ben je er niet', is Heslenfelds ervaring. 'Je hebt ook kennis nodig over wat het gebied betekent voor de mensen die het gebruiken. Ik ben er zelf een keer gaan kijken samen met mijn kinderen. En terwijl ik uitkeek over het gebied, stelden mijn kinderen de meest uiteenlopende vragen, zoals: zijn die grote schepen niet gevaarlijk voor de zeehonden?'

Het was voor hem de *eyeopener* dat het beheerplan pas echt zou kunnen werken als alle betrokken partijen er vanuit hun eigen beleving en belangen een inbreng in zouden kunnen hebben.

Aan dat uitgangspunt is tijdens het planproces consequent vastgehouden. Zo organiseerde Rijkswaterstaat een zoge-

'Ook al duurt het lang, uiteindelijk moeten we toegroeien naar één gemeenschappelijk onderbouwd beeld van de Noordzee.'

Levendige discussies

'Wij hebben in de afgelopen jaren gezien dat de kennishouders in het mariene domein geleidelijk vergrijzen.'

naamde ‘tafel van inbreng’ voor de betrokken stakeholders. Vertegenwoordigers van twee van de hieraan deelnemende stakeholders (de recreatiesector en de Zeeuwse Milieufederatie) zetten voor deelnemers aan de Noordzeedagen nog eens hun belangen in de Vlake van de Raan en hun rol in het beheerplanproces uiteen. Aafke Brader van de Zeeuwse Milieufederatie noemt daarbij een project dat zij met Productschap Vis in het gebied heeft uitgevoerd: ‘Het idee was om met *joint fact finding* kennis van de Vlake van de Raan te bundelen en belangen te inventariseren. Daar mochten de vissers natuurlijk niet ontbreken. Ze wilden wel meedoen, maar het kostte tijd en dus geld. We zijn ze daarom financieel tegemoetgekomen voor de verloren zee-uren en we organiseerden de bijeenkomsten in of nabij de vissershavens. Dat werkte. Voor de vissers was het duidelijk dat we hun inbreng serieus namen en daardoor brachten zij ook zonder aarzelen hun kennis van het gebied in.’

2

Uit de beheerpraktijk

Monitoring natuurcompensatie Maasvlakte II
Verlies van natuurwaarden door ruimtelijke projecten op zee moet op grond van de Natuurbeschermingswet worden gecompenseerd. Dat is ook het geval bij Maasvlakte II. Binnen het Project Mainport Rotterdam (PMR) wordt de aanleg van 2.500 ha havengebiet (in zee) gecompenseerd door in 25.000 ha nabijgelegen kustzone verstorende en bodemberoerende activiteiten te weren. De monitoring van de effecten van deze maatregel wordt in een workshop van verschillende kanten belicht. Aanvankelijk was de verwachting dat in dit rustgebied de natuurwaarden met tien procent zouden toenemen. In de monitoringresultaten is die ontwikkeling niet terug te vinden. De trends en ontwikkelingen in het compensatiegebied zijn niet veel anders als erbuiten. Dat geldt voor de bodemfauna en voor drie vogelsoorten die zijn gemonitord. De wetenschap heeft dus de komende jaren over deze resultaten interessante vragen te beantwoorden. Waren de aannames niet goed? Zijn er dynamische processen of autonome ontwikkelingen in het spel die een grotere invloed hebben dan de bescherming tegen verstoring? Of is voor de ecologische respons op een beheermaatregel veel meer tijd nodig?

3

Uit de beheerpraktijk

KRM-maatregelen tegen zwerfvuil in zee
Nederland maakt meer dan voorheen werk van het terugdringen van zwerfvuil in zee en op de stranden. Dat is één van de maatregelen die Nederland boven op het bestaande beleid neemt om in 2020 te kunnen voldoen aan de goede milieutoestand volgens de Kaderrichtlijn Mariene Strategie. Voor

Mennobart van Eerden wordt uitgehoord over de monitoring Maasvlakte II.

het kunnen meten van hoeveelheden zwerfvuil zijn nieuwe indicatoren en een monitoringstrategie ontwikkeld of nog in ontwikkeling. De kennisvraag rond de maatregelen tegen zwerfvuil gaat echter veel verder. De bronnen van zwerfvuil zijn zeer diffuus. Om die aan te pakken, kiest het rijk voor een ketenaanpak door middel van *green deals*. Voorbeelden zijn de *green deals* Schone stranden, Schone rivieren, Afval van schepen en Pluivrij vissen. De overheid die aanstuurt op een *green deal* moet kennis hebben van de wereld van elk van de ketenpartijen en ook van multi-actorenprocessen. Bovendien is inzicht nodig in mechanismen van gedragsbeïnvloeding. Niet onbelangrijk is dat de ketenpartijen én de overheden die met elkaar een *green deal* sluiten, willen leren van de uitvoering van de overeenkomst. Een *green deal* heeft immers een tijdelijk en experimenteel karakter (twee tot drie jaar), terwijl het zwerfvuilprobleem nog vele jaren actief zal moeten worden bestreden. Alle uit ervaring verkregen kennis is dan welkom.

4

Uit de beheerpraktijk

‘Rewilding the North Sea’
De idee dat de biodiversiteit van de Noordzee een geweldige boost zal krijgen door hard substraat op de zeebodem aan te

brengen, dateert al van decennia geleden. Aanvankelijk riep dat de discussie op of het niet tegennatuurlijk was om op onze zandige Noordzeebodem leefgemeenschappen te willen hebben die er niet thuishoren. Dergelijke gedachten zijn niet meer aan de orde. We weten nu dat grote delen van de Noordzeebodem ooit bedekt waren met platte oesterbanken. En de vraag over wel of niet kunstmatig hard substraat is niet meer aan de orde omdat onder elke windmolen in ieder geval al een fors fundament op de zeebodem staat. Onderzoek dat tot nu toe is uitgevoerd toont aan dat kunstmatig hard substraat zorgt voor de aanwas van de biodiversiteit met nieuwe soorten. Josine Støttrup uit Denemarken laat tijdens de workshop zien dat het plaatsen van stenen voor de Deense Noordzeekust heeft geleid tot een grote toename van de biodiversiteit. Een hersteloperatie, want in het verleden hebben de Denen massa’s stenen uit hun kustwater gehaald voor gebruik aan de wal. Nu herstellen de stenen de oorspronkelijke onderwaterbodem, zorgen voor terugkeer van de oorspronkelijke vegetatie en remmen de erosie van de kust. Er is weer een goed habitat voor vissen en schelpdieren. Kabeljauw, bruinvissen en verschillende andere soorten zeedieren weten inmiddels de weg naar deze herstelde riffen te vinden. Toch zijn over dat kunstmatig hard substraat nog tal van vragen te beantwoorden. Zo gaat het programma *Influence of Structures in the Ecosystem* (INSITE) onderzoeken welke invloed door de mens gemaakte objecten op de zeebodem hebben op het leven in de zee. Heeft het zin deze objecten na gebruik te laten staan, of moeten ze op een veilige manier worden verwijderd, wat nu het internationaal afgesproken uitgangspunt is voor beleid? Evenmin is het duidelijk of de kunstmatige objecten, bijvoorbeeld off shore platforms fungeren als stapstenen in het mariene ecosysteem. Als dat zo is, zou dat misschien een haalbare weg zijn om de platte oester te herintroduceren. Wellicht kunnen de platte-oesterriffen die zich in de Grevelingen alweer uitbreiden hiervoor het basismateriaal vormen.

5

Uit de beheerpraktijk

Duurzaam beheer van de Noordzee
Duurzaam gebruik van de Noordzee is per definitie ook afhankelijk van de beschikbaarheid en de goede uitwisseling van kennis, want de natuurlijke systemen in de Noordzee zijn complex. De KRM, die een belangrijke impuls geeft aan het bereiken en behouden van de goede toestand van het zee-milieu, legt dan ook een duidelijk accent op kennis. De KRM verlangt van de lidstaten een solide monitoringprogramma en maatregelen voor duurzaam gebruik van de Noordzee. Tijdens een workshop over duurzaam beheer ligt de specifieke kennisvraag op tafel hoe in de toekomst technologie kan bijdragen aan het duurzaam benutten van de Noordzee voor de toenemende productie van voedsel en energie en

‘Ook al duurt het lang, uiteindelijk moeten we toegroeien naar één gemeenschappelijk onderbouwd beeld van de Noordzee.’

voor het winnen van grondstoffen. Voor de deelnemers aan de Noordzeedagen een regelrechte uitdaging om vrij te denken over de meest uiteenlopende innovatieve concepten. Opvallend is dat veel ideeën geen nieuwe vormen van gebruik voorstellen, maar slimmere oplossingen hebben voor bestaand gebruik. Bijvoorbeeld om met een systeem van carpools in de scheepvaart transportkosten te reduceren of door uiteenlopende vormen van gebruik met elkaar te combineren. Een van de subgroepen meent dat uitgediende platforms voor velerlei doelen kunnen worden gebruikt. Als voorbeeld volgt de schets van een systeem om vis te lokken en die ter plekke te verwerken tot eindproduct. Een ander concept vervangt de grootschalige wijze van zandsuppletie door een trager, maar permanent transport van zand naar de kust met behulp van vele ‘zandstrooirobotjes’. Deze kunnen dan meteen een profiel in de bodem aanbrengen dat een betere habitat geeft. Behalve naar innovatie gaat de aandacht ook uit naar de rol van handhaving bij het streven naar duurzaam gebruik. Wellicht zijn daarbij drones in te zetten, denken sommigen. Ook wordt gewezen op het belang van een goede analyse van wat fout gaat. Dan komt immers energie vrij om (technische) innovatieve oplossingen te vinden.

Het vraagstuk van de onderzoeksfinanciering

Lange tijd was het de gewoonste zaak om de blik op de overheid te richten voor financiering van wetenschappelijk onderzoek. Maar nu er van overheidswege minder geld beschikbaar is, komen andere financieringsvormen zoals sponsoring of *crowd funding* sterker in de aandacht. Een andere ontwikkeling om rekening mee te houden, is de kanalisering van geld voor wetenschappelijk onderzoek via de nationale wetenschapsagenda. Tijdens de workshop ‘Financiering van wetenschappelijk onderzoek’ gaan de deelnemers intensief over dit onderwerp in gesprek met panelleden uit het bedrijfsleven, een adviesbureau voor *crowd funding* en een ingewijde in het regime van de Nationale wetenschapsagenda (NWA).

Omgaan met de NWA

De Nationale wetenschapsagenda brengt een nieuwe dynamiek met zich mee. Je moet als individu of als instelling een ander spel meespelen dan je gewend was. Een breed publiek van vele honderden inzenders van kennisvragen bepaalt immers mede hoe de geldstroom vloeit en zich vertakt. Wat breed publiek wel of niet belangrijk vindt, is niet altijd maatgevend voor wat uit wetenschappelijk oogpunt of voor goed beheer belangrijk is. Democratisering van het selectieproces leidt vooral tot kennisvragen over thema’s die tot de verbeelding spreken of die met regelmaat in het nieuws zijn. Het spel meespelen, betekent dus een podium vinden en in de kijker lopen. Dat vraagt om doelgerichte en vooral effectieve communicatie over onderzoeksdoelen en de relevantie ervan. De mogelijkheden daartoe zijn echter beperkt. Onderzoek naar zwerfvuil bijvoorbeeld is veel makkelijker te verbeelden

dan onderzoek naar veranderingsprocessen binnen het domein van de eencelligen. Daar komt bij dat veel wetenschappers huiverig zijn voor wat media met hun verhaal doen. Bovendien werken veel onderzoekers en hun instellingen in opdracht en mogen niet op eigen gelegenheid de media opzoeken.

Het panellid met inzicht in de selectiesystematiek van de NWA komt met een geruststelling: het is zeker niet zo dat de meeste stemmen tellen. Voor toekenning van onderzoeksgelden wordt vooral gekeken naar de mate waarin onderzoeksvragen passen in een samenhangende structuur van kennisclusters. Onderzoek dat goed aansluit op ander onderzoek, zodat beide elkaar versterken, maakt meer kans. Het is dus zaak dat kennisinstellingen specifieke vragen verbinden aan een samenhangend thematisch geheel van vragen en gecoördineerd hun onderzoeksvragen indienen.

Crowd funding en sponsoring

De kunst om anderen te laten geloven in het belang van jouw onderzoek speelt ook bij *crowd funding* en sponsoring een hoofdrol. Van de potenties van *crowd funding* bestaan schitterende voorbeelden, maar probeer niet ze te imiteren, want voor werkelijk succes is een unieke samenloop nodig van thematiek, urgentie, verbeelding, de kunst van het vertolken van ‘het verhaal’, een ontvankelijke en betrokken publieks-

groep, de goede media en het goede moment. Alles samen-gevat als *the art of presenting science*. Heb je dat allemaal niet in huis, doe dan een beroep op een bewezen succesvol bureau dat als bemiddelaar optreedt. Dan ontloop je ook de verle- genheid die zich altijd opdringt als je ‘de hand ophoudt’.

Veel wetenschappers twitteren er tegenwoordig op los. Voor hen is de verleiding groot om een actie via de sociale media te starten. Maar zo’n wilde actie heeft volgens de panelleden weinig kans van slagen. Om een proces op gang te krijgen dat buiten de kring van vrienden en kennissen uit zichzelf als- maar groter wordt, is heel wat nodig. Ook om deze reden is het handig de kansen te verkennen samen met de profes- sionals van een *crowd funding* platform.

Ook grote bedrijven willen wel eens onderzoek financieren. Dan is in ieder geval een match nodig tussen de maatschap- pelijke doelen die het bedrijf voor ogen heeft en de maatschappelijke relevantie van de onderzoeksvraag. Een lastige kant van sponsoring door bedrijven is de doorgaans geringe bereidheid om onderzoeksresultaten openbaar te maken ofwel ter beschikking te stellen voor gebruik waar de onder- neming zelf geen regie over heeft. Dit in tegenstelling tot de financiering van onderzoek uit publieke fondsen waar het juist een voorwaarde is dat resultaten voor iedereen beschik- baar zijn.

Posterpresentatie, een traditioneel onderdeel van de Noordzeedagen.

Ook op het terras gaan de discussies door.

Een inventarisatierondje aan het eind van de workshop maakt duidelijk dat grote kennisinstellingen tegenwoordig zeer kieskeurig moeten analyseren in welke financierings- kansen ze wel of niet tijd investeren. De zo gewenste ‘mee- koppelkansen’ liggen niet voor het oprapen en je kunt je niet permitteren om op de gok een financieringstraject in te gaan.

Estafettestokje naar TNO en Deltares

Er gebeurt veel tijdens de Noordzeedagen, veel meer dan wat elke deelnemer afzonderlijk kan registreren. Want minstens zo levendig als de thematische sessies zijn de vele momen- ten van informeel bijpraten. In het programma is daar veel tijd voor vrij gehouden, maar nooit blijkt het te veel. Ma- rien bioloog Han Lindeboom, die naar zijn weten alle tot nu toe georganiseerde Noordzeedagen heeft meegemaakt, is daar duidelijk over: ‘We horen tijdens de Noordzeedagen niet echt veel nieuwe vakinhoudelijke dingen, maar wat is het elk jaar weer een plezierig rustpunt voor breeduit bij- praten met collega’s en relaties voor wie in de praktijk van alledag geen tijd beschikbaar is. Je kunt nooit precies aan- wijzen welk direct effect dat heeft, maar ik ben ervan over- tuigd dat dit netwerken altijd een goede doorwerking heeft.’ En daarom is het voor de deelnemers volkomen vanzelfspre- kend dat bij de afsluiting van het programma het estafete- stokje wordt doorgegeven. De organisatoren van de Noord- zeedagen op 6 en 7 oktober 2016 zijn TNO en Deltares.

Intensief netwerken

Het ministerie van Infrastructuur en Milieu en Rijkswaterstaat werken al enkele jaren aan de voorbereiding van een maatregel voor bodembescherming op de Centrale Oestergronden en het Friese Front. ‘Een moeizaam traject want je hebt totaal verschillende werelden aan tafel’, zegt beleidsadviseur Noordzee Anne-Marie Svoboda, een van de medewerkers aan dat project. ‘De vissers begrijpen onze argumenten niet en omgekeerd weten wij zo weinig van hun dagelijkse praktijk. Ik heb daarom meteen ja gezegd toen een Urker visser ons uitnodigde om eens een weekje mee te gaan aan boord.’ Nog naslingerevend weer aan de wal tekende ze haar avontuur op in een verslag voor collega’s. En met zichtbaar plezier vertelt ze er maanden later nog eens over voor deze IDON-nieuwsbrief.

Anne-Marie Svoboda op de UK 47 Iede Kornelis

Naar een voorkeursvariant voor KRM-maatregel bodembescherming

Ook kijken met de blik van een visserman

‘De centrale vraag was: hoe te komen tot een voor iedereen acceptabele manier om de te beschermen gebieden aan te wijzen.’

Anne-Marie Svoboda: ‘Onze opdracht is helder. Uit een hot spots onderzoek is gebleken dat de twee zoekgebieden een hoge biodiversiteit hebben. Maar we weten ook dat de verstoring van die gebieden vooral wordt veroorzaakt door de bodemberoerende visserij. We moeten dus met een voorstel komen dat visserij uitsluit in het gebied dat voor de ecologie het meest oplevert. Dat is een zone die geleidelijk van diepte en slibrijkheid verandert, zodat het beschermde gebied een mooie gradiënt vertoont wat gunstig is voor de biodiversiteit.’

Ongepaste vraag

Het is lastig om de visserijsector te vragen om mee te denken over het sluiten van een deel van de visserijgronden. Lastig ook voor de sector om op die vraag in te gaan. Svoboda: ‘Vissers vinden dat eigenlijk geen gepaste vraag. Ze wijzen erop dat in de afgelopen decennia driekwart van de vloot is verdwenen, dat het uitstekend gaat met de populaties van de meeste commerciële vissoorten en dat ze al enorm hebben geïnvesteerd in aanpassing van hun vistuig. Daar komt bij dat vissers als “jagers op de vrije zee” eigenlijk overal willen kunnen vissen. Kortom, hun eerste reactie is: extra bescherming is niet nodig, dus niet meedoen met een keuze. Maar vissers zijn voldoende realistisch om in te zien dat ze niet aan de kant

kunnen blijven staan terwijl de natuurorganisaties pleiten voor het sluiten van minimaal 30 procent van de visgronden, meer dan het dubbele van wat het rijksbeleid wil.’

Aparte werelden

Zo is twee jaar geleden dan toch het overleg op gang gekomen tussen de overheid, de visserijsector en de maatschappelijke organisaties Stichting De Noordzee en het Wereld Natuurfonds. In een later stadium is ook Greenpeace daarbij betrokken. Svoboda: ‘De centrale vraag was: hoe te komen tot een voor iedereen acceptabele manier om de te beschermen gebieden aan te wijzen. Elk van de partijen bracht daartoe zijn kennis, inzicht en belangen in. Terwijl aan de verschillende varianten werd geschetst, bleven de vissers grote moeite houden met onze voorkeur voor een beschermde strook dwars over de visgrond. Die voorkeursoptie geeft de beste gradiënt in de habitat en dus de hoogste biodiversiteitswaarden, maar scheidt de visgrond in twee aparte delen. Aan tafel zaten twee aparte werelden. Vissers snapten niet dat we de beste voorwaarden willen voor wormen, sponzen, slakken, schelp en schaaldiertjes en alles wat verder op en in de bodem leeft. Wij waren niet goed op de hoogte van hun dagelijkse praktijk aan boord. Als wij bijvoorbeeld opperden dat ze best door een gesloten zone van het ene naar het andere stuk

visgrond kunnen varen als ze hun netten maar even ophalen, zagen we een blik van verbazing over zoveel onbegrip. En toen we meenden dat het in een smalle doorgangscorridor wel eens te druk zou kunnen worden, zorgde dat voor onverbloemde hilariteit. “Jullie moeten maar eens een weekje meegaan naar zee”, stelde een van de sectorvertegenwoordigers voor. Ik vond dat een goed idee en met een beetje jongleren met vakantiedagen was het nog uitvoerbaar ook. Op een zondagnacht in augustus meldde ik me in Urk en enkele uren later voeren we in Harlingen de haven uit voor een vistocht naar de Klaverbank, de Doggersbank en langs de Silverpit weer terug. Ik zou als opstapper zoveel mogelijk met de bemanning meewerken.’

Uit Anne-Marie's journaal

Om de 2,5 uur gaat de bel, dan komen de netten uit het water en mag ik helpen de vis van ingewanden te ontdoen. Dit klinkt net zo vies als het is. De vis komt uit de bak op een soort lopende band waar wij aan staan te werken. Aan het eind van de lopende band valt alles wat er niet vanaf wordt gepakt terug in zee. De scholletjes moeten bijvoorbeeld langer dan 27 cm zijn, anders gaan ze terug.

Ook zit er ander bodemleven bij, zoals sponzen, zeesterren, heremietkreeftjes, schelpdieren en kleine haaitjes. Dit gaat allemaal meestal levend terug de zee in. Na de eerste shift zei iemand: “Nou en dit dan nog zo’n veertig keer”. Toen zakte de moed me wel even heel erg in de schoenen. De mannen roken shag en dragen gouden oorbellens. Af en toe heb ik wat moeite het Urks te volgen, maar ze zijn heel geduldig met me.

Meezingen met de vissers

Anne-Marie Svoboda had een paar zware dagen op zee, vooral doordat haar biologische klok radicaal werd verstoord en na het waken de slaap niet wilde komen. Dat verhinderde niet dat ze shift na shift, uren aan een stuk met de bemanning vis stond te strippen, meezong met de liederen die boven het gedruis van wind en machines uit over de golven galmde en in de stuurhut lange gesprekken voerde met de schipper. Svoboda: ‘Ik geloof wel dat schipper Hein Nentjes, maar ook de andere bemanningsleden, het waardeerden dat ik meer van hun praktijk op zee wilde leren kennen. En natuurlijk ging het gesprek vaak over de meest uiteenlopende zaken die zowel vissers als beleidsmakers bezighouden.’

Uit Anne-Marie's journaal

De discussie over beschermde gebieden speelt af en toe op, maar blijft lastig. Er is voldoende vis, dus is de conclusie dat het goed gaat met het leven in zee. Ik geef aan dat alle sponzen, schelp-

dieren en andere bodemdieren ook belangrijk zijn voor dat leven, maar dat heeft voor hen niet dezelfde waarde. Uit het feit dat de visserij al aanzienlijk is geslonken de laatste paar jaar en dat we ook zeer weinig andere vissers tegenkomen op zee, concluderen zij dat beschermde gebieden niet meer nodig zijn. Daar kan het andere argument tegenover staan dat er dan juist een paar gebieden volledig kunnen herstellen door sluiting en dat dit minder impact zal hebben op de vissers die nog over zijn. Toch zijn er ook positieve geluiden over visserijbeleid, hoewel niet in zoveel woorden: ze lijken eensgezind van mening dat er vroeger sprake was van overbevissing en dat het goed is dat de visserij op een gegeven moment wat aan banden is gelegd. Zij zien nu bijvoorbeeld dat er veel schol in de zee zit, elke week opnieuw.

....

Het ophalen van de netten, inclusief pulstuig, is een operatie die wel een uur in beslag neemt. Daarbij sloeg een kabel los die één van de vissers net miste. Nu begrijp ik beter wat de vissers bedoelden toen ze zeiden dat ze de netten niet zomaar omhoog konden halen. Dat was hun argument waarom ononderbroken gesloten gebieden een probleem opleverden voor hen. Het zijn dit soort praktische inzichten, de gesprekken en het weten van het reilen en zeilen van de dagelijkse operaties op een vissersschip die het voor mij heel waardevol hebben gemaakt om dit mee te maken.

Heeft een week mee vissen gaan iets opgeleverd voor het selectieproces van extra beschermd gebied? Dat is de hamvraag waarover Svoboda na haar visavontuur veel heeft moeten nadenken. ‘Ik ben de noodzaak om meer zeegebied te beschermen niet anders gaan zien en sta nog steeds vierkant achter de opdracht waaraan ik werk. De vissers bij wie ik te gast was verwachten ook niet anders. Maar ik begrijp wel beter al die praktische dingen die van invloed zijn op hun argumenten en belangen. En ook dat als wij met hen over doelen en maatregelen praten, het gaat over een deel van hun leven. Daarnaast denk ik dat deze actie ertoe bijdraagt dat de visserijsector in ieder geval ziet dat wij hen serieus nemen, ongeacht of er nu wel of niet één gezamenlijk gedragen voorkeursvariant uitkomt.’

Voor meer informatie:

Anne-Marie Svoboda
(RWS, Zee en Delta)
annemarie.svoboda@rws.nl

Vis strippen

Kennis van de dagelijkse operaties op een vissersschip is waardevol voor een beleidsambtenaar.

‘Ik ben de noodzaak om meer zeegebied te beschermen niet anders gaan zien en sta nog steeds vierkant achter de opdracht waaraan ik werk.’

Kennismaking met twee nieuwe IDON-leden

Het IDON heeft versterking gekregen van twee nieuwe leden. Marieke Mossink van het ministerie van EZ en Liz van Duin van Rijkswaterstaat stellen zich voor.

Liz van Duin is op 1 februari 2015 benoemd als directeur Netwerk-ontwikkeling bij Rijkswaterstaat Zee en Delta. Ze is de opvolger van Marco Zeeman. Daarvoor was ze directeur Netwerkontwikkeling bij Rijkswaterstaat Noord-Holland, waar ze werkte aan ontwikkelingen rond de drie RWS-netwerken: water, wegen en vaarwegen. Ze had er veel te maken met ‘droge’ projecten, zoals de aanleg van de verbinding tussen Schiphol-Amsterdam-Almere (bijna 6 miljard euro) en de ondertunneling van de Zuidas (à 1,7 miljard). Van Duin werkte eerder bij het Hoogheemraadschap van Rijnland en daarvoor als docent aan de Wageningen Universiteit.

Liz van Duin

Liz van Duin:

‘Ik heb de voor mij leukste baan van Nederland’

Bij Rijkswaterstaat Zee en Delta gaat ze niet alleen over de Noordzee, maar ook over de ontwikkeling rond de netwerken in Zeeland (waaronder het dossier Westerschelde) en over vergunningverlening van de olieterminals op de BES-eilanden (Bonaire, Sint Eustatius en Saba), waarvoor ze overigens ook piketdienst draait. Daarmee is ze terug bij het thema water, waar ze in het begin van haar carrière op promoveerde.

Vanwaar de stap naar Zee en Delta?

‘Water is mijn passie. Ik herken veel in het boek *Aan de rand van de wereld – Hoe de Noordzee ons vormde* van de Britse historicus Michael Pye. Hij schrijft over de gebieden rondom de Noordzee tussen de jaren 700 en 1700. Zijn statement is dat we vergeten zijn dat onze wereld veel te danken heeft aan de ontwikkelingen aan de randen van de Noordzee, en dat we eigenlijk te veel credit geven aan de invloed van de Grieken en de Romeinen. Onze ideeën en opvattingen, religies, handel en economie komen grotendeels via contacten op de Noordzee. Zo zie ik het ook. De Noordzee is veel meer dan water alleen. Maar ik heb ook veel met water als thema. Ik woon aan het water, ik zeil graag, ik weet veel van water, dus werk ik graag aan water. Ik heb de voor mij leukste baan van Nederland.’

Wat neemt u mee uit uw vorige functie?

‘De kern in alles wat ik doe heeft te maken met kennis en ervaring op het gebied van water, zowel inhoudelijk, bestuurlijk als organisatorisch. Ik vind het belangrijk dat ik vanuit deze achtergrond iets kan toevoegen aan het werk. Rijkswaterstaat is vaak opdrachtgever voor marktpartijen. Daar heb je zelf kennis voor nodig. Als je niet weet wat je wilt, kun je een ander niet vragen het te doen. Ook vanwege de impact van besluitvorming over de Noordzee op de lange termijn, zoals over de windparken op zee, is het cruciaal dat we die besluitvorming gedegen onderbouwen en daarbij ook de

ruimte durven op te zoeken voor vernieuwing. Wat ik ook meeneem uit mijn vorige werk is de absolute overtuiging dat je met integraal werken meer bereikt: 1+1=3. Voor de Noordzee is dat een absolute must. Voor de coördinerend beheerder is het belangrijk dat de verschillende strategieën binnen één departement – de mariene strategie en de maritieme strategie – in de praktijk goed samengaan. Het gaat immers over dezelfde zee. Integraal werken geldt ook voor de andere departementen dan IenM en alle andere stakeholders rond de Noordzee. Kennis is de kern, maar die uit zich in de vorm van innovatie en internationale samenwerking.

‘Wat ik ook meeneem uit mijn vorige werk is de absolute overtuiging dat je met integraal werken meer bereikt: 1+1=3’

Daarmee is er meteen ook een link met de politiek: kennis en politiek zijn voor mij geen gescheiden werelden.’

Wat zijn de drie belangrijkste speerpunten in uw huidige werk?

‘Op nummer één staat kennis en specifiek de monitoring. Zorgen dat de feiten op een rijtje staan zodat solide besluiten kunnen worden genomen. Dat gebeurt wat mij betreft via joint fact finding, dat wil zeggen samen met samenwerkingspartners uit Duitsland, Engeland en België. Dan ontstaat er ook een gezamenlijke basis voor toekomstige besluiten. Op nummer twee staat innovatie, dat gaat wat mij betreft verder dan alleen optimalisatie. Ik geloof daarbij echt in pilots. Ga naar buiten en kijk of wat je hebt bedacht in de praktijk ook echt zo werkt. We zijn bijvoorbeeld bezig met de vergunning voor de Ocean Clean up-proef van Boyan Slat (TU Delft) die een oplossing heeft bedacht om de plastic soep in de oceanen op te ruimen. Het idee is om de oplossing eerst op de Noordzee te testen en daarvan te leren voor we haar toepassen op de Grote Oceaan.

Ten slotte speerpunt nummer drie: internationale samenwerking. Dat gebeurt natuurlijk al en wat mij betreft vanuit de wens om iets te bereiken. Een goed idee is het uitgangspunt, de juridische verankering in (Europese) regels volgt daarna.’

Wat ziet u als de grootste uitdaging in uw nieuwe functie?

‘Mensen hebben de neiging om zelf belemmeringen op te roepen. Dat is funest als je nieuwe dingen wilt uitproberen. De meest relevante vraag is: wat moeten we doen om het wél voor elkaar te krijgen? Illustratief voorbeeld is de wens om te onderzoeken of we met de inzet van drones meer kunnen doen rond toezicht en handhaving op de Noordzee. Ik ben blij dat dit idee binnenkort wordt uitgevoerd. Toen we in juni het voorstel bedachten, zei iedereen: “Kan niet, mag niet, is te duur.” Maar die argumenten bleken dus stuk voor stuk niet te kloppen. Sleutel voor het succes?

Gemotiveerde medewerkers.’

Wat verwacht u van het IDON?

‘Speerpunt voor het IDON is weer die integraliteit. Zorgen dat sectoraal beleid bij elkaar komt. Kijkend naar de taakverdeling zie ik voor Rijkswaterstaat daarin een coördinerende rol. Maar ja, dat is wel een vaag begrip. Het kan veel betekenen, maar ook weinig. Ik vervang het woord coördinatie liever door regie, of aanjaagfunctie. Zorgen dat integraal werken actief wordt opgepakt. Gewoon doen.’

Voor meer informatie:

Liz van Duin
(RWS, Zee en Delta)
liz.van.duin@rws.nl

Marieke Mossink is op 1 januari 2015 benoemd als MT-lid bij de directie Europees Landbouw- en Visserijbeleid en Voedselzekerheid van het ministerie van Economische Zaken. Daarvoor werkte ze bij het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport waar ze verantwoordelijk was voor de afdeling Crisisbeheersing en Infectieziekten. Ze had er te maken met het rijksvaccinatieprogramma, de voorbereiding op een griep pandemie, Q-koorts en ebola. In 2014 werd ze waarnemend directeur bij de Directie Publieke Gezondheid bij VWS. De overstap naar het ministerie van EZ is bijzonder, omdat het gaat om een functieruil met haar voorganger bij EZ, Judith Elsinghorst, die nu dus de oude functie van Mossink bij VWS overneemt.

Marieke Mossink

Marieke Mossink:

‘Meer wisselgeld nodig in Europese onderhandelingen’

In haar nieuwe functie is Mossink manager van het team Europees visserijbeleid. Dat team staat aan de lat voor het implementeren van het Gemeenschappelijk Visserijbeleid (GVB) en het beheer van het nieuwe Europese Fonds voor Maritieme Zaken en Visserij (EFMZV).

Wat neemt u mee uit uw vorige functie?

‘Bij VWS heb ik veel politiek gevoelige zaken gedaan. Discussies en Kamerdebatten rond Q-koorts, of thema's als ziekenhuiszorg en patiëntveiligheid. Bij patiëntveiligheid ging het bijvoorbeeld om de vraag waar de grens ligt van toelaatbare risico's. Met andere woorden: welke experimentele verrichtingen mogen artsen doen en in welke gevallen zijn experimentele technieken toelaatbaar? Het meest trots ben ik echter op wat ik heb geleerd over het managen van een team. Die managementervaring wil ik nu inzetten in het nieuwe team bij Europees Visserijbeleid.’

Vanwaar de overstap van Volksgezondheid naar Visserij?

‘Na twaalf jaar had ik het gevoel dat ik inhoudelijk was vergroeid met het ministerie van VWS. Ik wilde onderzoeken hoe het is om bij een ander departement, met andere inhoudelijke dossiers, op een andere manier naar de wereld te kijken. En ik wilde graag naar Agro, want daar had ik veel mee samengewerkt op dossiers als antibioticaresistentie en Q-koorts. Wat mij als nieuweling opvalt? Bij VWS was ik gewend dat standpunten werden bepaald op basis van inhoudelijke argumenten. Dat ligt bij deze dossiers anders. Standpunten rond het visserijbeleid hangen meer af van allerlei omringende factoren, zoals het reilen en zeilen in Europa. De Europese dimensie is nieuw voor mij. Het is een spel van geven en nemen. Je moet altijd met 27 andere lidstaten tot een compromis zien te komen.’

Wat zijn belangrijke speerpunten in uw werk?

‘Het belangrijkste is het implementeren van het nieuwe Gemeenschappelijke Visserijbeleid dat in 2013 is vastgesteld in

Europa. Daar horen ingewikkelde dossiers bij, zoals de aanlandingsplicht van bijvangst. Tot voor kort werd er gevist binnen een voorgeschreven quotum. Alle vis die buiten het quotum viel of te klein was, ging weer overboord. Maar een beperkt deel van die vis bleef leven. De Europese aanlandplicht draait het om: alle bijvangst moet juist aan wal worden gebracht. Het praktisch implementeren van deze nieuwe regel vormt de komende tijd een belangrijk speerpunt van ons team. Een tweede speerpunt is het managen van het nieuwe visserijfonds, het EFMZV. Bij de besteding van het fonds ligt de focus op vijf prioriteiten:

- bevorderen van een ecologische duurzame innovatieve visserij (48 miljoen euro)
- bevorderen van ecologische duurzame innovatieve aquacultuur (7 miljoen euro)
- bevorderen van de uitvoering van het Gemeenschappelijk Visserijbeleid (58,7 miljoen euro)
- bevorderen van de afzet en verwerking (4,2 miljoen euro)
- bevorderen van het geïntegreerd maritiem beleid (3,3 miljoen euro).

Mijn team organiseert het politieke en beleidsmatige besluitvormingsproces rond het fonds. De Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO) zorgt voor de praktische uitvoering van de onderliggende programma's.’

Wat ziet u als de grootste uitdaging in uw nieuwe functie?

‘Er zijn er meer. Eén uitdaging is de verantwoording richting de auditdienst van de Europese Commissie. Die ziet streng toe op de transparantie van procedures en processen rond het EFMZV. Maar wij willen de uitvoering van het fonds niet dusdanig

dichttimmeren dat er geen experimenten meer mogelijk zijn. We gaan in Nederland praten op innovatie en dat betekent dat er bewegingsruimte moet zijn voor de manier waarop programma's worden uitgevoerd.

Verder zie ik het als onze taak om ervoor te zorgen dat innovatieve, duurzame technieken (zoals pulsvisserij) afkomen van hun experimentele status. Want zolang Europa de techniek blijft zien als een uitzondering waarvoor tijdelijk ontheffing wordt verleend, blijft er een soort zwaard van Damocles hangen boven de markt. Onze rol is om ervoor te zorgen dat deze techniek definitieve toestemming krijgt, en dat de ontheffing wordt omgezet in Europese regelgeving. Daartoe moeten we wel onderhandelen met andere Europese lidstaten.’

Wat verwacht u van het IDON?

‘Ik verwacht dat in het IDON is: hoe moet het begrip medegebruik van de nieuwe windparken op zee precies worden ingevuld? Wat is wel en wat is geen verantwoord medegebruik? Dan gaat het dus over windparken, scheepvaart, natuurgebieden én over de visserij die overal doorheen fietst. Maar meer in het algemeen verwacht ik eigenlijk dat de verschillende departementen onderling goed kijken naar de interacties tussen verschillende dossiers, zoals die van milieu en visserij, zodat we in de Europese onderhandelingen wat meer wisselgeld hebben.

Dan steunen we bijvoorbeeld Frankrijk in de Europese Raad op een punt dat zij echt belangrijk vinden, zodat zij ons de volgende keer steunen op een punt dat voor ons cruciaal is.’

Voor meer informatie:

Marieke Mossink
(EZ, Europees Landbouw- en Visserijbeleid en Voedselzekerheid)
m.h.mossink@minez.nl

Nederlanders welkom voor informeel burenberaad Noordzeelanden

Nederlandse planners van de Noordzee voerden begin 2015 informele gesprekken met collega's uit België, Schotland, Noorwegen, Zweden, Denemarken en Duitsland (Engeland en Frankrijk ontbraken). De uitkomst? Een gezamenlijke Noordzeevisie zal er voorlopig nog niet komen, maar er liggen wel volop kansen voor operationele samenwerking.

Het lijkt wel een *serious game*, het informele rondje langs de buurlanden. Neem het spel *Marine Spatial Planning Challenge 2050*. Daarin krijgen vier teams verschillende opdrachten. De truc is dat geen van de teams het spel kan spelen zonder achter de eigen tafel vandaan te komen. De sleutel tot succes is de interactie tussen de verschillende teams. Het is de bedoeling dat de spelers buiten de computerwereld om hun ideeën afstemmen, en de resultaten daarna invoeren in het spel. Alleen zo kunnen ze de eindstreep halen. Stip op de horizon: een grensoverschrijdend, ecosysteemgericht maritiem ruimtelijk plan voor een gezamenlijke zee. Dit spel biedt ruimtelijke planners volop gelegenheid om te oefenen.

In navolging van de *serious game The Baltic Sea of Colours* (2011) komen de makers ervan nu met een speciale Noordzeeversie: *Marine Spatial Planning Challenge 2050 - edition North Sea*. Vlak voor de zomer speelden vier teams in Assen alvast een potje om te kijken hoe het in de virtuele wereld werkt. Tegelijkertijd toog een Nederlandse delegatie Noordzeepanners langs België, Schotland, Noorwegen, Zweden, Denemarken en Duitsland met dezelfde missie als in de *serious game*: op zoek gaan naar afstemming en samenwerking.

Formele en informele routes

De setting voor deze Noordzeetournee werd gevormd door de Europese Richtlijn Maritieme Ruimtelijke Planning. Volgens de richtlijn moeten alle Noordzeelanden (behalve Noorwegen en IJsland) voor 2021 een ruimtelijk plan hebben. Het is daarbij de bedoeling om zoveel mogelijk coherentie aan te brengen in de plannen. Hoe gebeurt dat? De formele route verloopt via de post. Daarbij gaat het om verplichte consultatie conform het ESPO-verdrag. Zo kunnen landen inspreken op elkaars voornemens.

Maar Nederland besloot om daarnaast een informeel gespreksrondje langs de burens te maken. Waarom? Leo de Vrees van Rijkswaterstaat Zee en Delta legt uit: 'Het momentum was er. Dat heeft te maken met een verplichting uit de huidige beleidsnota voor de Noordzee. Daarin staat expliciet dat Nederland werkt aan een internationale strategie voor de Noordzee. Die zou in 2015 klaar moeten zijn. Daarmee zouden we dan een gezamenlijk beeld hebben van wat we met de Noordzee willen. Bouwen met de natuur, transitie naar duurzame energie, bereikbaarheid van de scheepvaart, behoud van de natuurwaarden: alles in één gezamenlijke internationale visie. Maar na verloop van tijd

bleek dat de andere landen in Europa daar helemaal niet mee bezig waren. Ze hadden het druk met de uitvoering van de EU-richtlijn zelf: het maken van een ruimtelijk plan.'

De deur stond open bij de burens

'Ondertussen hebben onze directe buurlanden, net als wij, een ruimtelijk plan voor de Noordzee klaar: België (sinds april 2014), Engeland (2014), Schotland (mei 2015) en Duitsland (2009, te vernieuwen voor 2019). Denemarken, Zweden en Frankrijk hebben nog geen plan, omdat ze eerst de inwerking-treding van de EU-richtlijn MSP hebben afgewacht. Omdat er wel van alles gebeurt op en rond de Noordzee, hebben we onze buurlanden benaderd met de vraag of we de verplichte consultatie over onze nieuwe Beleidsnota (2016-2021) informeel mochten toelichten. Dat voorstel viel goed: alle landen reageerden positief, behalve Frankrijk vanwege interne discussie over wie de trekkende par-

'Hoe weet een schipper dat hij in het ene windpark wel mag varen, en in het andere niet?'

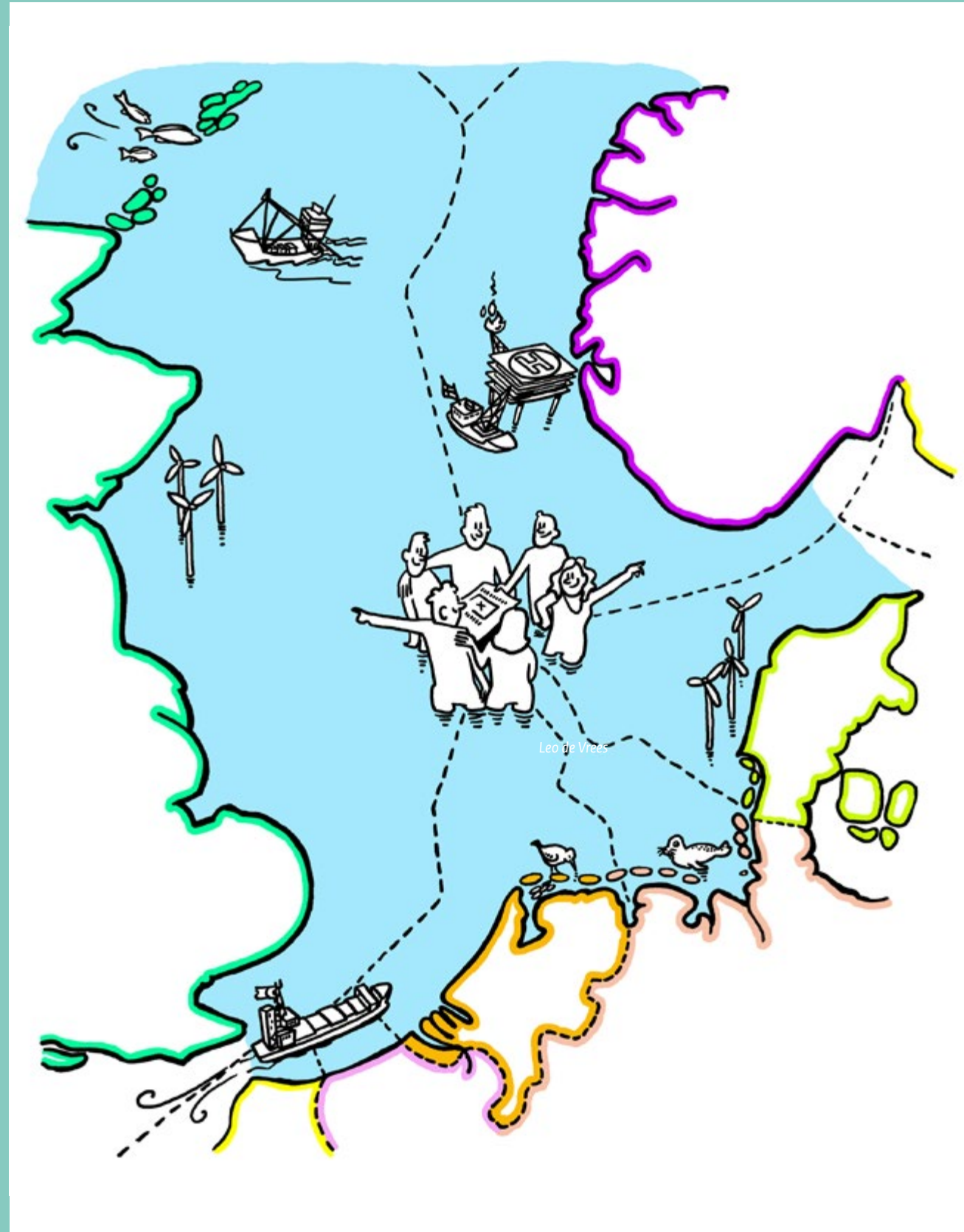
tij zal zijn: het departement van de premier of het ministerie van Milieu, en Engeland omdat het vanwege verkiezingen geen gesprekken met EU-landen voert.'

Energietransitie als rode draad

Hoewel de verplichte plannen dus de aanleiding vormden, gingen de gesprekken vooral ook over operationele kwesties. Rode draad: de transitie naar duurzame energie. Waarom dat thema? 'Een incentive om samen duurzame energie te plannen op de Noordzee, ontbreekt in Europa. Er bestaat ook geen internationaal overlegsgremium voor. Voor natuur- en milieuzaken is er OSPAR, en voor scheepvaart IMO, maar voor duurzame energie bestaat niets. Terwijl er wel veel te winnen is door gezamenlijk op te trekken. Denk aan afspraken over windparken. Hoe regel je interconnectie (energie-uitwisseling) tussen landen? Hoe maak je afspraken over de afstanden tussen de windparken, of over de doorvaart in een windpark? Maar denk ook aan kwesties als kabels en stopcontacten.'

Zuiderburen

'In België spraken we met de federale en de Vlaamse overheid en met vertegenwoordigers van kennisinstituten. Ons windpark

komt straks op een kilometer afstand te liggen van het bestaande Belgische windpark. De Belgische windparken zijn verboden terrein voor de scheepvaart. De windmolens staan er dicht op elkaar dan bij ons, en de ruimte wordt bovendien gebruikt voor maricultuur en experimenten met golfenergie. Maar in onze windparken mag straks wel gevaren worden. Hoe weet een schipper dat hij in het ene windpark wel mag varen, en in het andere niet? De Belgen maken zich daar zorgen over. Het verschillende regiem heeft niet alleen gevolgen voor de veiligheid, maar ook voor de handhaving. In het gezamenlijke kustwachtoverleg wordt nu gezocht naar oplossingen.

Een ander concreet gespreksonderwerp is de route van de kabel. Ons idee was om een gezamenlijke kabel te gebruiken voor beide windparken. Dat blijkt uiteindelijk niet te kunnen. Maar waar gaat de Nederlandse kabel dan heen? De Belgen zijn bezorgd om de Westerschelderoute, waar de kabel straks doorheen moet om in Borssele aan land te komen. Ook hierover wordt nu druk overleg gevoerd om tot oplossingen te komen. Deze kwesties illustreren het belang van vroegtijdige samenwerking. In de toekomst willen we niet alleen voorkomen dat we

elkaar in de wielen rijden, maar juist ook op zoek gaan naar gezamenlijk voordeel op operationeel gebied. Denk aan kansen op het gebied van gezamenlijke monitoring voor de Kaderrichtlijn Maritieme Strategie (benthische monitoring), of het gezamenlijk inkoop van satellietbeelden in plaats van eutrofieringsmetingen. Of denk aan de voordelen van gezamenlijke opslag van data, bijvoorbeeld over kabeltracés of aan een gezamenlijk contract voor de inzet van de SAR-helikopter (Search and Rescue). Dit soort operationele zaken kwam ook aan de orde tijdens het recente kennismakingsgesprek tussen onze minister Melanie Schultz en de Belgische staatssecretaris Bart Tommelein, dat in dezelfde periode plaatsvond. Dat gesprek ging vooral over visserij. België is bezorgd over onze bodembeschermende maatregelen in Natura 2000-gebieden. Daarover gaat echter het ministerie van EZ, niet IenM. Maar het gesprek ging ook over de doorvaart in windparken en over energie-ontsluiting. Beide bewindslieden onderstreepten het belang van operationele samenwerking. Tommelein gaf zelfs aan dat België op zoek is naar een alternatief voor het eigen onderzoeksschip. Dat biedt concrete kansen voor samenwerking.' Tot zover de zuiderburen.

Noorderburen

'Het gesprek met vertegenwoordigers van de federale Duitse overheid, dus zonder aanwezigheid van de deelstaten, verliep weer heel anders. Er waren twee DG's bij betrokken. De DG van het ministerie van Transport heeft in Duitsland een leidende rol in de ruimtelijke planning. Zij plannen eerst de scheepvaartroutes, en vervolgens de natuurreservaten en windparken eromheen. Dat is wel een verschil met onze werkwijze: wij passen de scheepvaartroutes aan als het beter uitkomt voor de windparken. De Duitsers maken zich net als wij zorgen over het werkverkeer tijdens de aanleg van de windparken. Dat werkverkeer doorkruist straks de bestaande scheepvaartroutes en dat kan gevaarlijk zijn. Dit is typisch een onderwerp voor de IMO. We zullen er dan ook een gezamenlijke case van maken en aan de IMO vragen om maatregelen te nemen.

Verder bleken de Duitsers erg geïnteresseerd in onze integrale aanpak, en het maken van een visie als basis voor het beheerplan. Ze hadden ook veel belangstelling voor onze Crisis- en herstelwet en de manier waarop wij met inspraak omgaan. Uit de gesprekken bleek ook dat er in Duitsland veel interesse is voor het vrijkomen van de nieuwe scheepvaartroute over de Noord als het Arctische ijs verder smelt. Nederland overhandigde daarom een

recent onderzoek naar die Noordelijke scheepvaartroute. Kortom: het was meer een gesprek op strategisch niveau. Denemarken wil ook wel wat windenergie op de Noordzee, maar is eigenlijk meer gericht op de Baltische zee. Zweden, Noorwegen en Schotland blijken nog helemaal niet bezig te zijn met het thema energietransitie op zee. Daar spelen andere thema's. Op dit moment zijn Zweden en Denemarken vooral druk bezig met data- en informatie-uitwisseling tussen de verschillende nationale organisaties (nautische, natuur- en energie-instituten).

Thema's als duurzame energietransitie, natuurbescherming en scheepvaart zijn zelden of nooit in één organisatie belegd. Voor landen als Zweden was het Nederlandse bezoek dan ook een soort interne kick off bijeenkomst. Er zaten partijen bij elkaar die elkaar normaliter nooit tegenkomen. Noorwegen was voor ons een extraatje. Dat land is geen lid van de EU, maar het maakt op eigen initiatief wel beheerplannen voor de zee. Die gaan bijvoorbeeld over olie- en gaswinning, waarbij het de vraag is hoe ver noordwaarts dat nog mag. Of over scheepvaart: de scheepvaartroute is onlangs naar buiten verlegd. Dat is een preventieve maatregel om de maricultuur in de fjorden en de kustrecreatie te beschermen. De nieuwe scheepvaartroute over de Noord bleek er nog niet echt te spelen. Ze vonden het interessant dat wij ruimte-

lijk beleid koppelen aan ander beleid, bijvoorbeeld dat van de KRM. En ook in Noorwegen speelt het thema data- en informatie-uitwisseling. Kortom: er is veel kennis en ervaring uitgewisseld, maar er zijn nog geen operationele raakvlakken op het gebied van energietransitie op de Noordzee geïdentificeerd.'

Westerburen

De gesprekken met Schotland leverden vooral concrete aanknopingspunten op voor het thema natuurbescherming. 'We zitten met dezelfde vragen: hoe beheer je een natuurreservaat op zee, en hoe regel je de monitoring en de handhaving? De Schotten hebben net als wij te maken met *marine protected areas*. Ook zij beraden zich op de manier waarop de restricties in zulke gebieden straks gaan uitpakken. De Schotten hebben bovendien veel kennis en ervaring met maricultuur. Daar is een directe link met natuurbescherming. Schotland is de grootste zalmproducent binnen Europa. Maar die zalm wordt aan de westkust gekweekt. De Noordzee geldt als beschermd gebied voor de wilde zalm, omdat Schotse rivieren daarin uitmonden en de wilde zalm daar gebruik van maakt. Verder zijn ecologen daar net als wij bezig met de vraag: hoe bepaal je de cumulatieve effecten van alle activiteiten op de Noordzee? Daar ligt dus ook een link met energietransitie, want het gaat hier – naast andere bekende verstoringen – om onderwatergeluid als gevolg van de aanleg van windparken. De gezamenlijke vraag is dan hoe dat extra effect op bijvoorbeeld bruinvissen kan worden bepaald? Wij hebben daartoe het Kader voor Ecologie en cumulatieve toelichting (zie pag. 10). Overigens niet alleen in Schotland, maar in alle buurlanden. Op dit punt liggen er volop aanknopingspunten voor samenwerking, bijvoorbeeld via OPSAR.

Ten slotte is er ook samenwerking denkbaar met het Schotse testcentrum voor golf- en getijde-energie. Zij hebben daarover veel kennis in huis. Mogelijk levert dat kansen op voor Nederlandse initiatieven die nog moeten worden getest. Maar over windenergie op de Noordzee hoor je de Schotten eigenlijk niet. Dat komt enerzijds omdat er in Schotland op het land genoeg ruimte is voor duurzame energie. Daarnaast heeft het te maken met het nationale energiebeleid, dat wordt in Londen bepaald. Daarvoor moet je dus bij de Engelsen zijn. Erg jammer dus dat er op dat moment geen gesprek met hen mogelijk was. Wellicht dat het volgende jaar anders gaat tijdens het Nederlandse EU-voorzitterschap. Energietransitie op de Noordzee staat dan zeker op de agenda.'

Over het toekomstperspectief zegt De Vrees: 'Tijdens het informele overleg vertelden wij steeds over ons plan, en dat was het dan. Daardoor veranderd er niets. Niemand gaat nog eens de procedure in om een plan te wijzigen. Als je dus echt wilt komen tot samenwerking, moet je het in de volgende ronde planvorming (2021) anders aanpakken. Niet eerst je eigen plan maken en daarna afstemmen, maar andersom. Dan heb je nog kansen om onderwerpen te identificeren die beide landen raken. Daar kun je meningen over uitwisselen en conclusies uit trekken. Vervolgens bouw je met die elementen een eigen plan. Daar mikken we op in de volgende planperiode.'

Voor meer informatie:

Leo de Vrees
(RWS, Zee en Delta)
leo.de.vrees@rws.nl

Caroline van Heurn
(IenM, DG Ruimte en Water
Directie Gebieden en Projecten)
Caroline.van.Heurn@minienm.nl

Wereld aan ideeën voor ‘Bouwen met Noordzeenatuur’

Op zo'n manier gebruik maken van de zee en van de natuur, dat het mariene ecosysteem daar beter van wordt. Dat is het doel van *Bouwen met Noordzeenatuur*. Samen met kennisinstellingen, marktpartijen en andere belanghebbenden werkt het ministerie van Economische Zaken het concept uit.

De Noordzee is één van de meest intensief gebruikte zeeën ter wereld. Het gebruik zal waarschijnlijk verder toenemen en daardoor komt het mariene ecosysteem steeds meer onder druk te staan. Momenteel richt het natuurbeleid zich vooral op het voorkomen of beperken van schadelijke effecten van activiteiten. Het concept *Bouwen met Noordzeenatuur* zoekt naar mogelijkheden om de natuur te versterken, door bijvoorbeeld het combineren van functies of de toepassing van speciale constructies waarvan soorten profiteren.

Edo Knegtering, senior beleidsmedewerker bij de directie Natuur & Biodiversiteit van het ministerie van Economische Zaken: 'Het gaat er bij dit concept dus niet om hoe je negatieve effecten van windturbines voor bijvoorbeeld vogels of bruinvissen kunt verminderen. Dit concept draait om het zoeken naar oplossingen die proactief bijdragen aan het behoud en duurzaam gebruik van de van nature voorkomende Noordzeebiodiversiteit. In het geval van windturbines kun je bijvoorbeeld denken aan het aanbrengen van bepaalde stortstenen waaraan diersoorten van hard substraat zich kunnen hechten, of aan het plaatsen van "rifballen" die een schuil- of broedplaats voor inheemse vissoorten kunnen zijn.'

Thema voor de toekomst

In het beleid wordt *Bouwen met Noordzeenatuur* gezien als een belangrijk onderwerp voor de toekomst. In de gebiedsvisie voor de Noordzee voor de komende 35 jaar vormt het één van de hoofdthema's. Volgens het document kan de *Bouwen met de natuur*-strategie in potentie bovendien een bijdrage leveren aan de voedselproductie op de lange termijn.

Ook de *Beleidsnota Noordzee*, waarin het beleid voor 2016-2021 staat verwoord, benadrukt het belang van het concept en kondigt aan dat er de komende jaren onderzoek zal worden gedaan om een antwoord te vinden op diverse relevante vragen. Wat zijn bijvoorbeeld de mogelijkheden voor natuurontwikkeling op (natuurlijk) hard substraat? En welke bijdrage kunnen windparken leveren aan het herstel van biodiversiteit? Ook in het *Ontwerp Maritieme Strategie deel 3* komt *Bouwen met natuur* terug. Volgens de nota vormt het één van de drie aangrijpingspunten om een goede milieutoestand te realiseren.

Volop ideeën

Ideeën over *Bouwen met Noordzeenatuur* zijn er te over. Knegtering vertelt: 'Er is een inven-

tarisatie in de maak van wat er wereldwijd op dit gebied gebeurt. Ook zijn er workshops gehouden om mogelijkheden te verkennen voor het Nederlandse continentaal plat en om te bepalen wat er nodig is om kansrijke projecten in praktijk te kunnen brengen. Vertegenwoordigers van overheden, kennisinstellingen, olie- en gasbedrijven, de aannemerij, de baggerwereld, natuurorganisaties, de windindustrie, de zeeveertersector en de visserijsector woonden de workshops bij. Dat leverde een zee aan ideeën en adviezen op. De onderzoekers van IMARES nemen deze mee in een rapport waaraan ze nu werken. Daarin zal de stand van zaken te lezen zijn en wordt aangegeven welke stappen er in de toekomst kunnen worden genomen.'

Windenergie

Veel ideeën zijn gekoppeld aan de bouw van windparken. 'Logisch', zegt Knegtering, 'al gaat Bouwen met Noordzeenatuur over veel meer dan windparken alleen. Maar de komende jaren worden er nogal wat turbines geplaatst. Dat zet mensen aan het denken: welke kansen biedt dat?'

Knegtering legt uit dat partijen die de windparken gaan aanleggen worden geprikkeld om actief op zoek te gaan naar mogelijkheden. In de Ontwerp-kavelbesluiten Borssele I en II, waarin de voorwaarden staan beschreven waaraan windparken moeten voldoen, is daarvoor speciaal een passage opgenomen: 'verwacht wordt dat 'de vergunninghouder zich aantoonbaar inspant om het park zodanig te ontwerpen en te realiseren dat het park actief bijdraagt aan versterking van de natuur en de versterking van behoud en duurzaam gebruik van soorten en habitats die van nature in Nederland voorkomen.' Dit wordt ook wel 'natuurinclusief bouwen' genoemd.

Toekomst

Knegtering: 'Mede op basis van het IMARES-rapport (najaar 2015), gaan we onze mind opmaken en besluiten hoe we verder gaan. Naast het natuurinclusief bouwen van windparken, willen we vooral concrete pilots of proefboerderijen in de Noordzee realiseren. Gezien het draagvlak voor Bouwen met de natuur zou dat moeten lukken!'

Voor meer informatie:

Edo Knegtering
(EZ, DG Agro en Natuur)
e.knegtering@minaez.nl

Voor voorbeelden van *Bouwen met Noordzeenatuur* zie pagina 24.

Enkele voorbeelden van Bouwen met Noordzeenatuur

(bron: IMARES (in prep.))

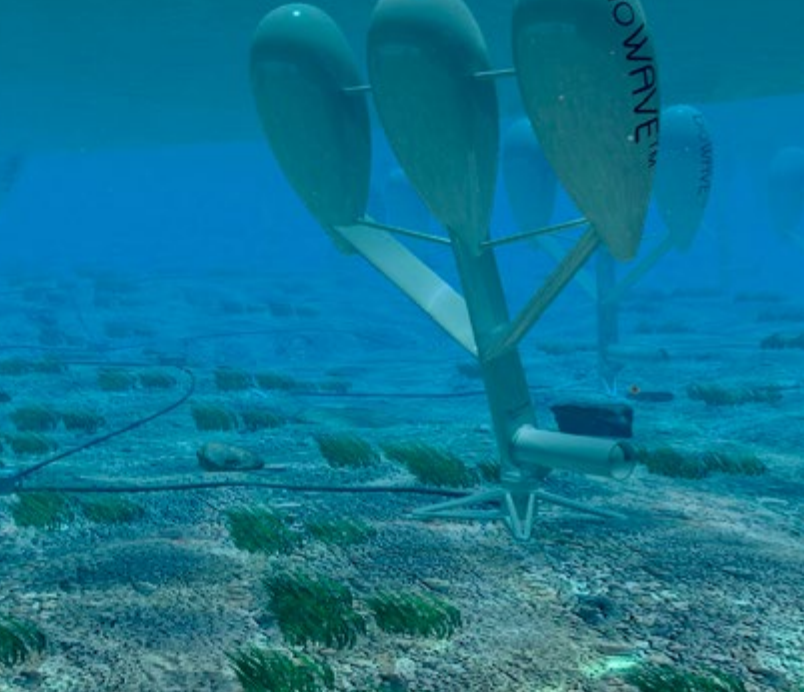
Het aanleggen van kunstmatige riffen ten bate van natuurherstel, in combinatie met visserij, maricultuur, recreatie en/of kustbescherming. Daarbij kan bijvoorbeeld worden aangesloten op scheepswrakken, poten van platforms of dijken langs de kust.
Bron: Louisiana Sea Grant College Program Louisiana State University, www.flickr.com

Offshore schelpdier-, vis- en zeewierproductie in combinatie met offshore windparken.
Dit heeft verschillende doelen:

- eiwitproductie door kweek en visserij (stock-verbetering);
- kennisexport (technisch, keten, uitgangsmateriaal, duurzaamheid);
- economisch rendabele eiwit- en energieproductie;
- bijdrage aan de kwaliteit van de Noordzee.

Bron: Lacroix and Pioch, 2011

Bij het project *Offshore aqua- en maricultuur* wordt gedacht aan de combinatie van biomassa-productie met het offshore opwekken van wind, getijde- of golfenergie. Hiervoor dient zeer veel kennis en ervaring samen te komen zoals: logistiek op zee, kennis en ervaring met de doelorganismen, offshore-constructies, markt- en exportkennis. De doelsoorten voor extensieve productie zijn zeebaars, tong, tarbot. Daarnaast is productie van schelpdieren mogelijk. Voor intensieve productie is dit zeewier gecombineerd met schelpdieren.
Bron: bioWAVE TM

Gezamenlijke onderzoeksprogrammering in belang van de Noordzee

Op verzoek van IMARES en het NIOZ heeft het ministerie van Infrastructuur en Milieu begin 2015 het initiatief genomen tot oprichting van een werkgroep Kennis en Noordzee. De werkgroep hangt onder het IDON en is bedoeld om de dialoog tussen wetenschappers en beleidsmakers te versterken.

Het gaat om een proef om te kijken of het lukt om strategisch onderzoek van verschillende kennisinstellingen te coördineren en de onderzoeksresultaten te koppelen aan de concrete kennisbehoefte vanuit het Noordzeebeleid en -beheer. Namens de overheid zijn de ministeries van Infrastructuur en Milieu, Economische Zaken, Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, Defensie en het NWO (Nationale organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek) betrokken. Van de zijde van de kennisinstellingen zijn dat Alterra, Deltares, ECN, IMARES, KNMI, LEI, MARIN, NIOZ en TNO.

Het belang van de werkgroep
Tammo Bult, directeur van IMARES (Wageningen UR) trok vorig jaar aan de bel bij de ministeries, omdat hij zag dat er 'als gevolg van de gangbare manier van werken minder rendement uit de kennisinstellingen komt dan er in potentie in zit.' Wat bedoelt hij daarmee? Bult: 'Als kennisinstellingen hebben we een bijzondere rol. Wij moeten zorgen dat de BV Nederland qua kennis gesteld staat voor de uitdagingen van de komende 10 à 20 jaar. De kennisinstellingen zijn daarbij niet vrij om zelf te bepalen welk onderzoek ze doen. Ze worden aangestuurd door de ministeries. De vraag daarbij is steeds: hoe kunnen de kennisinstellingen meer bereiken met minder geld?'

Het antwoord lijkt simpel: door samen te werken. Dat blijkt echter allesbehalve simpel. 'Onderling afstemmen lukt de kennisinstellingen zelf nog wel. Maar met wie-doet-wat-lijstjes alléén kom je er niet.' Volgens Bult vraagt samenwerking vooral om een gezamenlijke onderzoeksprogrammering c.q. gezamenlijke geldstromen, en dus ook om actie van de ministeries. Waarom? 'De kennisvragen die er rond de Noordzee spelen zijn thema-overschrijdend en domweg niet meer door één ministerie te behappen. Denk aan kennis die nodig is om zowel de Kaderrichtlijn Mariene Strategie (IenM) als het Gemeenschappelijke Visserijbeleid (EZ) samen op de Noordzee te implementeren. Daarvoor is multidisciplinaire kennis nodig. De ministeries zouden daarom hun kennisvragen samen moeten programmeren.'

Het pleidooi van Bult kreeg gehoor bij het ministerie van IenM, waar werd besloten tot de oprichting van een IDON-werkgroep Kennis en Noordzee (WKN). Henk Merkus van IenM: 'Dit jaar kwam de werkgroep twee keer bij elkaar. De eerste keer (april, Den Haag) om de inhoudelijke beleidsthema's vast te stellen waarvoor strategisch onderzoek vereist is. Dat heeft geleid tot een top 10 van onderzoeksthema's. De tweede keer (september, Texel) om te praten over de Noordzee-onderzoeksprogrammering. Eind 2015 wordt de gang van zaken geëvalueerd tijdens een speciale IDON-vergadering die helemaal in het teken staat van kennis. Ook komt dan de verdergaande onderzoeksprogrammering aan de orde.'

Onderzoeksthema's
De top-10 van onderzoeksthema's waar Merkus over spreekt, is gebaseerd op drie rijksnota's: de kennisagenda van de Kaderrichtlijn Mariene Strategie zoals is uitgewerkt in de ontwerp-Beleidsnota Noordzee (2016-2021), de kennisvragen uit de Noordzee 2050 Gebiedsagenda, en de nota Nederlandse Maritieme Strategie. Merkus: 'De top-10 richt zich op de langere termijn, want juist daar kan de dialoog tussen onderzoek en beleid wel versterking gebruiken.'

Onderzoek naar impulsgekluid bij het heien voor windparken op zee staat in de top-tien van onderzoeksthema's.

Top-tien onderzoeksthema's

Ecologie van de Noordzee	Duurzaam economisch gebruik van de Noordzee
- zwerfvuul en micro-plastics (indicatoren op de zeebodem, en effecten van nano plastics op voedselveiligheid) - onderwatergeluid (impulsgekluid bij opblazen van munitie, seismisch onderzoek en het heien bij windmolenparken, en achtergrondgeluid) - beschermde gebieden (criteria om een netwerk van beschermde gebieden te kunnen evalueren) - cumulatieve effecten van menselijke activiteiten (Kader voor Ecologie en Cumulatie toepassen op windparken, later ook mogelijk op andere activiteiten) - mariene ecosystemen en drukfactoren (monitoring van natuur, biodiversiteit en visserijbeleid), - langetermijnontwikkelingen (klimaatverandering en verzuring van de oceanen)	- bouwen met de natuur (functiecombinatie van gebruik en natuurontwikkeling op kunstmatig hard materiaal) - herstel van schelpdierbanken en bevorderen van aquacultuur (verdwenen soorten terugbrengen, en CO2-vastlegging door algen) - opwekking van duurzame energie op de Noordzee (andere technieken dan windenergie)
	Veiligheid op de Noordzee
	- zeescheepvaart en veiligheid (veranderend verkeersbeeld, afwegingskader).

Herstel van oesterbanken kan duurzaam economische gebruik van de Noordzee bevorderen.

ma's er in de komende periode met de beschikbare middelen worden onderzocht. In gevallen waarin het bedrijfsleven meedoet met een onderzoek, is een financiële ondersteuning uit het topsectorbudget mogelijk (TKI-toeslag). Hier komt de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO) in beeld. Ook wordt in de WKN bekeken of het zinvol en haalbaar is om mee te doen met de komende EU Horizon 2020 programmering, denk aan het onderdeel Blue Growth.

Van kennis naar waarde

Volgens Bult is al dit afstemmingswerk een stap in de goede richting. Maar het is nog niet genoeg. 'Op dit moment komen de kennisvragen over aquacultuur en visserij vanuit EZ nog steeds alleen terecht bij Wageningen UR (waartoe IMARES, Alterra en het LEI behoren), en de kennisvragen over beheer en milieu vanuit IenM alleen bij Deltares. Dat moet anders, breder. Het fundamentele onderzoek door NIOZ (aangestuurd door NWO) staat in principe los van de directe beheervragen, maar ook daar is meer winst te halen door samen op te trekken. Pas als er een gezamenlijke onderzoeksprogrammering is, en dus een gezamenlijke geldstroom, ontstaan er gezamenlijke onderzoeksprojecten. Die gezamenlijke programmering en samenwerking in projecten moet ervoor zorgen dat de gehele kennisinfrastructuur, van fun-

Gezamenlijke programmering

De top-10 onderzoek gaat dus over de vraag: wie doet wat? Maar hoe zit het met de voorgestelde gezamenlijke onderzoeksprogrammering? Daar is IenM mee bezig. De kennisagenda's van de topsector Water (Deltatechnologie, Watertechnologie en Maritiem), het NKWK (Nationaal Kennis- en innovatieprogramma Water en Klimaat), en het EU Horizon 2020 programma bepalen de onderzoeksthema's op langere termijn. In het geval van Horizon 2020 ook welke calls er de komende jaren worden uitgeschreven.

Daarnaast zijn er de programmeringen van de kennisinstellingen zelf. Specifiek over de topsector: elke vier jaar stelt een topsector een kennis- en innovatieagenda (KIA) op. De Noordzee is een van de Kennis- en Innovatieclusters (KIC) binnen de KIA Deltatechnologie. In de KIA worden de kennisvragen opgeschreven: wat willen we de komende vier jaar onderzoeken? Voor het KIC Noordzee heeft de WKN geadviseerd over de onderzoeksvragen voor de KIA-Noordzee, gebaseerd op de top-10 onderzoek. De volgende stap is het opstellen van een innovatiecontract (IC) met een looptijd van twee jaar. Begin oktober 2015 zijn die contracten ondertekend. De leden van de WKN bespreken welke the-

Verzamelen van microplastics met behulp van een manta trawl.

damenteel naar toegepast, meer wordt uitgelijnd. Want pas dan kan kennis tot echte waarde worden gebracht. Wat dat betekent? Beter begrip van de zee leidt tot betere bescherming en benutting van de zee. Maar daartoe moet de kennis wel eerst landen bij de stakeholders. Dat betekent dus dat kennisinstellingen ook een taak hebben in de maatschappelijke dialoog die nodig is om tot keuzes te komen over de bescherming en het gebruik van de Noordzee.'

Voor meer informatie:

Henk Merkus
(IenM, DG Ruimte en Water)
henk.merkus@miniem.nl

Tammo Bult
(IMARES)
tammo.bult@wur.nl

Henri Kool:

‘Hoe maken we van een windpark méér dan een molenplantage?’

Meervoudig ruimtegebruik is een van de pijlers van het Nederlandse Noordzeebeleid. Maar hoe doe je dat op een verstandige manier? Een verkenning in meerdere stappen van grof naar fijn komt uiteindelijk in een fase van besluiten nemen. Het medegebruik van de ruimte in windparken bevindt zich al in het stadium van ‘denken naar doen’. Reden voor het ministerie van EZ om in samenwerking met IenM op 16 september in Katwijk de workshop medegebruik windmolenparken te organiseren.

Gastheer Henri Kool, directeur Dierlijke agroketens en Dierenwelzijn van het ministerie van EZ, schetst de opgave voor de werkbijeenkomst:

‘Windparken leveren een belangrijk bijdrage aan de energietransitie, maar zijn geen doel op zich. De grote vraag is hoe we de beschikbare ruimte op zee zo verstandig mogelijk kunnen gebruiken, ofwel: welke andere vormen van energiewinning, natuurontwikkeling, voedselproductie of wat dan ook zijn binnen windparken mogelijk? Wat doen we met die ruimte als de molens er eenmaal staan? Hoe maken we van een windpark méér dan een molenplantage? We moeten helder zien te krijgen waar de werkelijke kansen liggen en welke concrete stappen we kunnen zetten. Dat doen we met vertegenwoordigers van alle beleidstakken van EZ, beleidmakers en Noordzeebeheerders van IenM, initiatiefnemers van uiteenlopende gebruikerssectoren en belangenor-ganisaties.’

Bert de Vries, directeur energie en duurzaamheid bij EZ, benadrukt de noodzaak van samenwerking. ‘We moeten de scope op een hoger plan richten. Daarvoor is beweging nodig. Het is goed dat we in het IDON vanuit verschillende belangen naar afstemming zoeken, maar dat is nog geen echte samenwerking. Ik hoop dat we met deze bijeenkomst verder komen. Dat iedereen zijn rol ziet in een gezamenlijke verantwoordelijkheid én ook het perspectief hoe daar naar te handelen.’

Vijf pleidooien

De verkenning van medegebruik van windparken begint niet met blanco papier. De stapel ideeën, toekomstschetsen, presentaties en inzendingen op prijsvragen groeit nog steeds. Het wordt tijd om de werkelijke of vermeende kansen van sea farming, golf, getijden- en stromingsenergie, natuurontwikkeling, maritieme dienstverlening en recreatief gebruik op waarde te schatten. Waar kansen moeten worden onderbouwd zijn pilots nodig en waar bewezen mogelijkheden vastlopen, moeten belemmeringen worden weggewomen. Vijf pioniers krijgen het podium om hun casus te presenteren.

De tarbotherder

Louwe de Boer van de naar duurzaamheid strevende rederij Ekofish op Urk heeft al enkele jaren een inspirerend plan in voorbereiding. ‘Gebruik de ruimte in windmolenparken als groeigebied voor vis van hoge kwaliteit, bijvoorbeeld tarbot. De jonge tarbot die we uitzetten, zwemt vrij rond en voedt zich op natuurlijke wijze. Het is dus beslist geen kwekerij. We zijn als herders die hun schapen weiden. De natuurlijke voedselrijkdom binnen een windpark zorgt ervoor dat het grootste deel van de vis in het gebied blijft. Op een slimme manier kunnen we met camera's monitoren hoe het groeiproces verloopt. En zelfs voor het oogsten van de tarbot hoeven we binnen de windparken geen netten over de bodem te slepen. We drijven de vissen aan één kant van het park naar buiten en

Rob Gerits (RWS ZD) en Sander van den Burg (WUR).

vangen ze daar op. Hoe? Op dezelfde manier zoals het herdershondje een kudde schapen bij elkaar krijgt. Deskundigen hebben ons verzekerd dat zeehonden die kunst kunnen leren.’ Het traditionele visserschip is voor het ‘weiden’ en verzamelen van tarbot ongeschikt. Louwe toont een heel nieuw scheepsconcept dat óók is te gebruiken voor dienstverlenende taken, bijvoorbeeld onderhoud aan windmolens, pendeldiensten en wellicht Search and Rescue (SAR)-activiteiten.

De zeeboer

Eef Brouwers van de Stichting Zeeboerderij schetst de ongekende mogelijkheden van het boeren op zee. Zeewier, schelpdieren, invang van mosselzaad, visteelt, het is allemaal mogelijk, mits er eerst maar een proefproject draait dat bewijst dat investeringen in deze nieuwe sector lonen. Hij beperkt zich tot zeewier. ‘We hebben een afgebakende ruimte nodig waar niemand doorheen vaart. Er moeten drijvende constructies worden gemaakt waarvan we het ‘startmateriaal’ kunnen hechten. Met sensoren moeten we op afstand het groeiproces kunnen volgen. Het geheel moet goed worden verankerd en om de oogst binnen te halen zijn vaartuigen en hulpmiddelen nodig. Alles bij elkaar heel wat om een proefproject te kunnen starten, maar daarna kun je met dezelfde spullen verder werken.

Strikt genomen hebben we voor een zeeboerderij de windparken niet nodig, maar uit een oogpunt van synergie is dat natuurlijk wel het verstandigst. Dan hoeft immers voor wervelden geen extra ruimte te worden gereserveerd. In plaats van een eigen zware verankering zouden we gebruik kunnen maken van de fundatie van de windmolens. Een zeeboerderij in een windpark belemmert ongewenste doorvaart en op het gebied van onderhoud valt het nodige te combineren. Allemaal pluspunten dus, ook voor de windparkeigenaren.’

De golfbreker

Erwin Crouchs presenteert een buisvormige drijvende installatie waarmee golfenergie is om te zetten in elektrische energie. Frappant is echter dat hij die opgewekte energie in de combinatie met een windpark beschouwt als nuttig bijproduct. Zijn golfslaggeneratoren zullen vooral grote verdienste hebben voor het wind-

park zelf. ‘Leg je een reeks golfslaggeneratoren in het westelijke kwadrant aan de buitenzijde vóór het park, dan reduceert dat de golfwerking binnen het park met 25 tot 35 procent. We hebben berekend dat dit “schild” tegen de permanente aanval van de zee de kosten van het park wel met 30 procent kunnen verminderen, terwijl de kosten van de golfbarrière al zijn gedekt met het voordeel van één jaar verlenging van de levensduur van het park. De golfgeneratoren worden verankerd met grote betonblokken. Een welkom extra aan hardsubstraat op de zeebodem.’

Zeenatuur

Wouter Lengkeek van bureau Waardenburg refereert aan wetenschappelijke pleidooien en beleidsvoornemens over de bescherming van natuurgebied en constateert dat tot nu toe maar enkele procenten van de Nederlandse Noordzee feitelijk zijn beschermd. ‘Laat dus in windparken de natuur haar gang gaan. Dat is de enige vorm van medegebruik die niets kost en veel oplevert. Om te beginnen een bijna verdubbeling van oppervlak aan beschermd gebied. De fundering van windmolens biedt het nodige hardsubstraat om de biodiversiteit in de parken méér dan te verdubbelen. De platte oester die vrijwel uit de Noordzee is verdwenen zou weer kunnen terugkeren. Natuurontwikkeling sluit andere vormen van medegebruik niet uit, maar pas wel op dat de ruimte binnen windparken niet alleen maar productiegebied wordt.’

Brede maritieme dienstverlening

Visser Rems Cramer constateert dat de traditionele zeevisserij in de komende jaren nog sterk zal afnemen. ‘De Noordzee is industrieterrein geworden met een klein groenstrookje voor de natuurorganisaties. En wij vissers op de Noordzee zijn de indianen van deze tijd. Dat is een voldongen feit. Dus kijken we naar wat nog wel kan. En dan is een stip op de horizon in 2050 veel te ver weg. Al in 2030 staat het vol met molens. Wij als visserijsector pleiten ervoor dat wij niet opzij worden geschoven, maar een rol krijgen in de nieuwe functies die op de Noordzee ontstaan. Wij kunnen allerlei maritieme taken uitvoeren zoals: tenderen, bewaken, sportvissers en wetenschappelijk onderzoekers accommoderen, ecotours faciliteren, diensten verlenen aan bedrijven voor aquacultures, zeeviskweek, passieve visserij. Kortom: er is

Lisette Groot Kormelink (lenM) en Louwe de Boer (Ekofish).

plaats voor een vloot van maritieme dienstverle-
ners voor veel soorten medegebruik van wind-
parken.’

Potentieel kapitaal

Uit de presentaties en de aansluitende gedachte-
wisseling per initiatief blijkt enthousiasme,
bevoegenheid, bereidheid tot samenwerking en
een potentieel aan te oogsten meerwaarde.
Vakmensen, schepen en andere middelen zijn
voor meerdere doelen aan te wenden. Dat redu-
ceert kosten. Samenwerking binnen hetzelfde
areaal schept kansen op innovatieve ontwikkelin-
gen, op meer economische diversiteit en op méér
profijt per vierkante kilometer. Dat spoort met de
doelen in de Gebiedsagenda die niet inzet op
windmolens alleen maar op een zo goed mogelijk
ke benutting van de beschikbare ruimte.

Pilots

Een systematische analyse per initiatief van de
betrokken stakeholders, de waarden die ze
inbrengen of vertegenwoordigen, en de fase-
ring in ontwerp, bouw en gebruik, laat vervol-
gens twee dominante problemen zien. Het eer-
ste is dat vrijwel alle concepten voor
medegebruik van windparken gedeeltelijk of
geheel berusten op aannames en resultaten van
testmodellen. De ideeën zijn weliswaar geënt

op voldoende kennis en feiten, maar ze missen
het bewijs dat toepassing in een windpark
inderdaad brengt wat ervan wordt verwacht. De
generale conclusie is dan ook dat op korte ter-
mijn moet worden bezien waar en hoe ruimte is
te organiseren voor pilots voor de meest belo-
vende initiatieven en hoe deze een steuntje in
de rug kunnen krijgen. Dat geldt in ieder geval
voor de zeeboerderij, het tarbotgroeiplan en de
golfbarrière.

Gemiste kansen

Een tweede prangend probleem is de door vrijwel
iedereen als pijnlijk ervaren afwezigheid van de
windenergiesector. De weigering van de sector
om al in het ontwerpstadium met potentiële
medegebruikers aan tafel te zitten, wordt gezien
als een gemiste kans én als rem op de uitvoering
van het ruimtelijk beleid op de Noordzee. Een
medewerker van het ministerie van EZ zegt geprik-
keld: ‘Het kan niet zo zijn dat de windmoleneigen-
aren die toch een cruciale rol hebben hier afwe-
zig zijn!’ En initiatiefnemer Louwe de Boer van
Ekofish schuift de terugmelding van alles wat over
zijn tarbotconcept is besproken even terzijde voor
één enkele boodschap: ‘Ik stel voor dat de over-
heid de regie stevig in handen houdt en de voor-
waarde stelt dat partijen pas tot een tender voor
de windkavels worden toegelaten als ze hebben

verklaard met andere gebruikers te willen
samenwerken.’

Het blijkt een lastig onderwerp. Er geldt weliswaar
dat ruimtegebruikers op zee geen exclusief recht
op de ruimte kunnen laten gelden, maar dat is nog
geen rechtsgrond om hen tot samenwerking te
dwingen. Daar komt volgens sommige deelne-
mers bij dat windparkeigenaren tamelijk anonie-
me en moeilijk aanspreekbare rechtspersonen
zijn. Het zijn veelal constructies als institutionele
beleggers en consortia die opereren via agent-
schappen en uitvoerders. Dus wie vraag je aan
tafel en wie spreekt met mandaat? Wellicht een
goed onderwerp om eens in het IDON op de agen-
da te plaatsen.

Toch goede verwachtingen

In zijn samenvattende conclusies toont Henri
Kool zich niet zo onder de indruk van de afwezige
windparkexploitanten. ‘Zie het als een ontwikke-
lingsfase waarin we nu verkeren. Ik geloof sterk in
ontwikkeling via stappen. Zeker als je oog hebt
voor de moeizame aanloop naar wind op zee in de
afgelopen decennia, dan weet je dat het al moei-
lijk genoeg is om die geplande windparken vol-
gens schema te realiseren. Laat dat dus eerst maar
eens gebeuren. Dat betekent niet dat we intussen
achterover mogen leunen, want deze workshop
laat goed zien dat aan al die vormen van medege-
bruik nog veel is te experimenteren. Daar moeten
we dan ook voortvarend mee beginnen in de
vorm van pilots. Weten we daar de resultaten van,
dan kunnen we verdere stappen zetten. Reken
maar dat de grote economische partijen die bij
wind op zee zijn betrokken dan ook de kansen van
medegebruik zien. Dat impliceert dat elke initia-
tiefnemer voor een vorm van medegebruik er óók
voor moet zorgen dat niet alleen het idee, maar
ook de kansen en de pilots goed in beelden en ver-
halen worden vastgelegd, zodat de mensen die het
aangaat zich er een voorstelling van kunnen
maken. Genoeg te doen dus, in dit ontwikkeltra-
ject en het is verheugend om te zien dat iedereen
zegt: overheid, los dit samen met ons op.’

Voor meer informatie:
Wilbert Schermer Vost
(EZ, DG Agro en Natuur)
w.l.m.schermervost@minez.nl

Genoeg te doen.

De IDON nieuwsbrief Integraal Beheer Noordzee heeft
als doel u op de hoogte te houden van de ontwikkelin-
gen op het gebied van beleid en beheer op de Noordzee.
De Nieuwsbrief verschijnt twee keer per jaar. Het blad
wordt verspreid binnen de betrokken ministeries en
sectoren. Aan geïnteresseerden wordt de nieuwsbrief
op aanvraag gratis toegezonden. Overname van artike-
len is toegestaan onder bronvermelding. Voor illustra-
ties en foto's is wel toestemming nodig. Gratis exem-
plaren zijn bij het redactieadres verkrijgbaar.
Een digitale versie van de nieuwsbrief kunt u vinden op
www.noordzeeloket.nl

COLOFON

Uitgave
Interdepartementaal Directeurenoverleg Noordzee (IDON)

Het Interdepartementaal Directeurenoverleg Noordzee
(IDON) is een samenwerkingsverband tussen de onder-
staande ministeries en diensten.

- Betrokken ministeries en diensten**
Ministerie van Infrastructuur en Milieu
 Directoraat-generaal Bereikbaarheid
 Directoraat-generaal Ruimte en Water
 Rijkswaterstaat Zee en Delta
Ministerie van Economische Zaken
 Directoraat-generaal Agro
 Directoraat-generaal Energie, Telecom & Mededinging
 Directoraat-generaal Natuur en Regio
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap,
 Directoraat-generaal Cultuur en Media
Ministerie van Defensie
Ministerie van Buitenlandse Zaken
Ministerie van Financiën
Kustwacht

Artikelen en interviews
Rob Bijnsdorp, Ine Bruijns (Communicatiebureau BCP)
Ingrid Zeegers (Portretten in Woorden)
Moniek Löffler (Bureau Landwijzer)

Fotografie
A.D. Vethaak
ANP
Aquaculture Stewardship Council
Dick Bleeker
Heesen Yachts
IHC Hydrohammer BV
Jan de Vries
Nuon
Stichting de Noordzee
Rob Bijnsdorp
RWS Zee en Delta

Eindredactie
Caroline van Heurn
Rob Bijnsdorp
Rob Vransen

Redactieadres
Ministerie van Infrastructuur en Milieu
Rijkswaterstaat Zee en Delta
Postbus 556
3000 AN Rotterdam
E-mail: rob.vransen@rws.nl
Telefoon 06 52 43 77 95

Vormgeving
Balyon, Zoeterwoude

Druk
Drukkerij Van der Perk b.v.

Oplage
1500

Retouradres
Rijkswaterstaat Zee en Delta
Postbus 556
3000 AN Rotterdam

NOORDZELOKET

Meerdere ministeries hebben iets te zeggen over de
Noordzee. Voor bedrijven en organisaties die iets onder-
nemen op de Noordzee is het dan ook niet altijd even
gemakkelijk om een antwoord te vinden op vragen aan de
overheid. De overheid wil hen daarbij beter van dienst zijn
met het Noordzeeloket. Het loket beantwoordt vragen
over onderwerpen als windenergie, scheepvaart, beroeps-
visserij, olie- en gaswinning, baggeren, zandwinning,
milieu of recreatie. Ook voor geheel nieuwe initiatieven is
het loket de aangewezen vraagbaak. Vraagstellers krijgen
z.s.m. antwoord of worden rechtstreeks doorverwezen
naar de juiste contactpersoon binnen de overheid.

Veel antwoorden zijn ook te vinden op [www.noordzeelo-
ket.nl](http://www.noordzeelo-
ket.nl). Op deze website staat onder meer informatie over
beleid, beheer, wet- en regelgeving, activiteiten en onder-
nemen op zee, natuur en milieu, ruimtegebruik en rele-
vante maatschappelijke en overheidsorganisaties.
Verder bevat deze site kaarten met gegevens die betrek-
king hebben op het watersysteem, gebruik, beleid en
beheer van de Noordzee.

Noordzeeloket
www.noordzeeloket.nl
noordzeeloket@rws.nl